

КЊИЖЕВНЕ НОВИНЕ

ЛИСТ ЗА КЊИЖЕВНОСТ И КУЛТУРУ

БАШ САМ у понећем остао грави сељак, земљорадник или, како код нас веле, тежак.

Не да ми се макнути подаље од мог села па ето ти. Сто година да живим, ја бих, чини ми се, најрадије остао у мојим Хашанима. Чувао бих овце по Црквини, Дочићу и на Гоштића брду, зијевао у облаке над Грмечом и ловио рибе по Јапри. Више ми ништа друго и не треба.

Опсједнут својим дјетњством, просто закован за оне безбрижне године, ја заборавио да већ једном треба одрасти, оженити се и почети кућу кућити.

Пху, бестрага му глава, би ли се некако могло без тога?

Поче, ево, и устанак, израсте у прави правцати рат, а све се то — бар у томе сам „срећан“! — догађа у близини мог села па се опет не мора далекоћи.

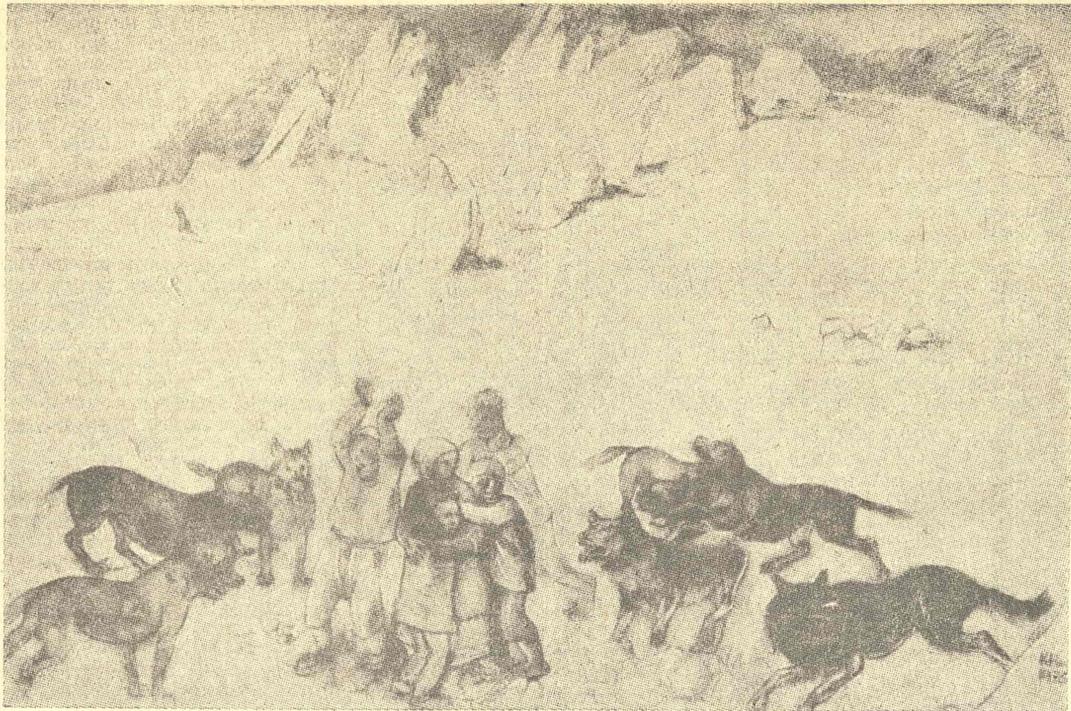
Замисли, ратујем, а свачи час, устреба ли, могу скочити у Хашане, до своје матере Соје, да ми је жива и здрава.

То да сам некад био чак и студент у Београду, сметнуо сам савим с ума. То ми је било неко присидно одсуствовање из родног села, исто као и служење војног рока у Марибору, а оно главно, што ме на крају чека, то је ипак радосни повратак у моје Хашане. Ту сам једино сасвим сигуран и код куће.

Па ипак, једног дана премјестити ме подалеко од мог села, у Пету крајишку дивизију, за ратног дописника „Борбе“.

Било је то последије ослобођења Бихаћа. Пета дивизија налазила се негде око Санског Моста, већ скоро на граници мога Грмеча, још мало па сам сасвим у тубини.

Растадох се тешка срца од Никољетине, од Лијана, Скенасе,

У ДОМУ ЈНА, У БЕОГРАДУ, ОДРЖАВА СЕ ИЗЛОЖБА КАРТОНА ЗА ФРЕСКЕ „БИТКА НА СУПЕСЦИ“ ВЕЛИКОГ ХРВАТСКОГ И ЈУГОСЛОВЕНСКОГ САЙКАРА КРСТА ХЕГЕДУШИЋА: НА САЈЦИ: „ДЈЕЦА И ПСИ“ — ЈЕАН ОД ЕКСПОНАТА СА ОВЕ ИЗЛОЖБЕ ЧИНИ СУ ОРИГИНАЛИ У СПОМЕН-ДОМУ НА ТРИНТИШТУ

РАТНИ ДОПИСНИК

ра, Бурајице, Станивука. Сад ми ваља тражити нове пријатеље и нове заштитице.

Стеже напољу зима. Ја сједим у штабу, у тијесној сељачкој соби. Поред мене, уз прозорчић, нагнуто над столом, задубио се у карту командант дивизије, Славко Родич.

Сјећам га се добро још из првог сусрета у Београду. Био је тада Бак геодетске школе.

Стоји он пред Народним позориштем, преко пута споменика књазу Михаилу. Мада, врло мада, још дјечак, обучен у лаку кошуљу кратких рукава и у бијеле панталоне. Смјешка ми се веома мило и пријатељски, блистајући низом сјајних зуба испод једва нагарављене науснице.

— Чекаш ли неку цуру земљаче, а? — питам га умјесто поздравља.

— Читао сам ти причу у „Политици“ — каже он умјесто одговора и тако, ту, на сунчаном степеништу позоришне зграде, почиње један ведар шаљив разго-

вор између два земљака, мада, безбрижна, а ипак зрчицак усамљена. Оставили су нешто драго и блиско у родном крају, а сад у лакој трети и немиру, баш се налазе на путу да у неизнату свијету открију нешто ново, можда још драже и узбудљивије.

То их сад веже, тај случајан сусрет, који им је уприличила њихова узнемирена младоост.

А гледај сада гдје нас доведе наша младоост, сва понесена, пуна великих и смјелих планова, спремна да се бори и тине за велике ствари, слободу, правду, домовину!

Сјећам он за командантским столом, над ратном картом, а још је увијек онај витки лијепо момчић, сад још њепли у сиво-маслињастој ратничкој униформи. Негађе пред њим, у зимској измагљини, тамо негде по брдима око Сана воде, налазе се његове бригаде, Прва, Четврта, Десета крајишка. Знаш, он их јасно види на својој карти. Види и непријатеља, негде га само на-

зире, а понегађе тек слути: ено, ту би могао бити.

Приђем и ја на прстима, вирнем преко његова рамена и пуштам на вољу својој пјесничкој машти:

— Ево, овдје нас чека четничка засједа, на овој тамној мрњи — кажем увјерљиво.

— Бранчило, нема ту никог — с уздахом каже командант — ту је један стрм грбећ, све клавено и залеђено, ни коза се не може попети.

Онда ми покаже томицају ситних тачкица као да су их муре напртале и каже:

— Ево, ту су брадоње, у селу, крчају сланину и пију ракију. Како добро читаш карту, ти би ми упало право у шаке као клен у вршкуну. Јеси ли кад ловио рибе у ону вршкуну од врбова пружа?

— Како да нисам, сваког љета тамо по мојој Јапри... Хм, колико ја знам, клен се баш не одликује неком бистрином.

Славко само закратко просиру оним негдашњим дјечачки безбрижним смјешком, а онда ме погледа заштитнички, сјетно, и лице му поново прекри умор забринута човјека и сјенка пробаивених ноћи од којих се брзо стари и потамни.

— Остави ти карту мени, а ти опробај оно, знаш... напиши „Марш Пете дивизије“. Нешто једноставно, кратко, да ови наши крајишки заврзани могу пјевати на маршу.

А ја већ написао, прекуцао и курири одијели у бригаде тај мој „Марш“, који ми се нарочито не допада па га зато нисам ни показао Славку. Знаш, пјеваће то борци, а никома неће на ум пасти да пита чија је то творевина. Мислиће се, спјеваан сами партизани.

„Марш“ почиње овако:

„Петокрака звијезда сија,
гура Пета дивизија“...

Сва моја срећа што међу крајишким партизанима нема књижевних критичара. Зато сам се и осмјелио да пишем стихове од чега сам, иначе, увијек зазирао.

У командантовој соби налази се један простран сељачки кревет. Ваљда је домаћинов и његове бабе. Тамо, наравно, спава командант Славко, а ту сам се пришљамчио и ја као какав бескућник и погорјелац с територије мога матичног, подгрмечког, Првог крајишког одреда.

Још одмах с вечера ја се стрпам у кревет и понамјестим се до зида, а командант остаје да ради. Тек у неко доба ноћи, кад ме пробуде топови, телефон или приспјели курири, ја вирнем испод ћебета. Командант још увијек ради уз оскудну свијетлост петролејке. Чак је заборавио и да се огрне шњелом, иако је напољу већ стегао мраз.

Понекад уђе и командантов пратилац Лука, звани „Лујан“, неустрашиво и лукаво момче, жутих мајих очију, ћутке под-

Наставак на 2. страни

Бранко Бојић

ЈУБИЛЕЈИ

Писац у времену и простору

Уз 75. обљетницу рођења Вјекослава Мајера

ВЈЕКОСЛАВ Мајер-Дојзек, књижевник загребачки и европски, угледа свијело дање 27. травања 1900. под Грмечом. И постаде „врло жив дјечак, дружио се много с околишном дјецом и судјеловао у свим играма“. На котурљацима спуштао се низ Месничку и Стрелачку уличицу.

Дојзек се и данас воли играти. Остао је велико дијете овога

Вјекослав Мајер

Мој учитељ

Крај мојег узглавља ко да му
видим лице,
шапће: „Јеси ли написао задању?“
Ја се испричавам: „Учитељу,
сада ћу.“
И хоћу устати, али ме године
сјете,
на ти већ дуго, дуго ниси дијете,
на твоје мјесто давно су други
дошли.

Као да га видим како преда
мног хода,
На глави му је полуцилиндар
црни.
Лијепо је знао причати о срци,
о сизама и о тајнама звјезданог
свода.

Сложно смо запјевали: „Хитра
ласто.“
Његово лице, мало ружичасто,
смјешило се је док је дирижирао.
Вани је гласно прољетни свијетар
свирао...

Крај мојег узглавља ко да му
видим лице,
шапће: „Јеси ли написао задању?“
Ја се испричавам: „Учитељу, сада
ћу.“
И хоћу устати, али ме године
сјете,
на ти већ дуго, дуго ниси дијете,
твоја су љета отишла по топлом
зраку
као лаки балони... и прсли... у
мраку.

града (што пјесме неуморно склада), на радост нашу, своју и госпође Зорке. Његово је пјевање жуборење уличице, говорене обично, искрено, маргиналије на рубу плочника, лака игра и тешка оптужба, логика дна, осмијех и — ваља — сан.

Па се приклањамо Слободану Марковићу (пјеснику београдском), што пјева Дојзеку овако: „Нисам више ту. Винуо сам се снимати!“ У тому видимо дубоко

У ОВОМ БРОЈУ:

БРАНКО БОЈИЋ:
РАТНИ
ДОПИСНИК

ЈУБИЛЕЈ
ХРВАТСКОГ
ПЕСНИКА
ВЈЕКОСЛАВА
МАЈЕРА (МАЈЕРО-
ВА ПЕСМА И
ТЕКСТ БЕРИСЛА-
ВА НИКПАЉА)

РАЗГОВОРИ И СУС-
РЕТИ — СА ПРЕД-
СЕДНИКОМ САНУ
ПАВЛОМ
САВИЋЕМ,
ПЕСНИЦИМА
С МАНХАТАНА И
ИТАЛИЈАНСКИМ
ПИСЦЕМ БОВАНИ-
ЈЕМ ДИ КАПУОМ

ЕСЕЈИ — ДРА ЕРНЕ-
СТА СТИПАНИЋА
(О РУБЕРУ БОШ-
КОВИЋУ)
ДРА РАНКЕ КУИЋ
(О РОБЕРТУ ХЕ-
РИКУ) И ПРЕДРА-
ГА ПРОТИЋА
(О КРИТИЦИ)

понмање и љубав, оданост нужну и чисту, без које се не може приступити дјелу Мајерову, прекорати праг храма његова, у осталом, и Мајер каже дословно: „Ја се могу ипо претворити у сан“ или „Цио свијет је суза једна, ал' у њојји сунце блиста“. Овому човјеку, овому дјелу приступам, дакле, као светињи некој, помно, са зељом. Падају звијезде, алише трепери, ноћ је. Урањам у тај сан што обећања нуди, а изоставља храброст.

Свијет тај није свачији, и није, у цијелини, лак, ни лако прохода, што се чини. Дјело Мајерово посебношћу својом, својим протусловљем плиткога и дубокога, највише и озбиљнога, њежнога и грубога, опћим мјестима и британским иначецама поставља већ педесет година ступице у које се хватају они што би преко рамена, и подсмешљиво, разговарали о невиденом, недосегнутом, неотрпљеном.

Такав приступ поткрепљује ми и Тахперс: „Оно што избјегавајући пропуштамо, никада се више не враћа, али ми губимо биће и кад се распамо.“

А Дојзек је један, и јединствен. У времену и простору... Лебаи. То је тај простор снова, сна, кад се чини како вријеме узима човјека, нуди нам само дјело његово, када присутност не значи реалитет, кад се тло гдуби под ногама, те пјевање и живљење буду једно.

То је окус плодова с друге обале што је сами не можемо доплавити, завичај града као упориште за далеке пловнабе у Простор, у Вријеме.

Испуњен страхопоштовањем не могу опетовати опћено о култу Магошеву, о патини Горњег града, о најновијој иронији проткајој хумором. И морам што гласније рећи како Мајер јест дијете Загреба, али није загребачки пјесник и романописац, фелтонист неки, чиме се почесто, и у доброј намени, умањивало значење његово. Ваља се оупријети тумачењу „типичног загребачког“ и још више, „горњоградског пјесника“, јер такво је одређење и неточно, и увредљиво, и не може бити изразом некога естетичког вредновања.

Ваља, дакле, видјети симболику „пужа прегаженог под стопалима разигране спортске публике“, тај разлог да се лебаи — међу публиком, из опреза, из страха, из љубави. Да се буде пјесником у непјесмовно доба.

Наставак на 10. страни

Берислав Никпаљ

МОМА МАРКОВИЋ: БРАНКО БОЈИЋ

Ратни дописник

Наставак са 1. стране

стакне ватру у фуруни, огрне Славка шњелом и, обавезно, пошакља мене по табанима па се изгуби. Баво би га знао, да ли тај анатемњак икад спава и гдје спава, то никад нисам успио да утврдим.

У касне сате, Славко се, по-дубучен, тихо увуче поред мене у кревет, скоро ме никад не пробуди. Већ по томе осјетим да сам у њему добио новог заштитника.

Још као дијете, спавајући заједно с братом Рајком, био сам навикао да за зимских ноћију увијек подвучем покривач испод леђа да ми буде топаље. Кад бих се у сну окренуо, заматао бих покривач око себе и тако открио свог сузоджника.

То се дешавало и с командантом Славком. У току ноћи сасвим бих му открио леђа, а да он, онако преморен, то никад не би осјетио. Тек ујутру, он се с напоном исправља, пита се по ребрима и мученички се обраћа мени:

— Душманине мој, неће мени доћи главе ни устање, ни Нијемци, ни четници, него ти, нападни једна пјесничка! Опет си ме открио, а ја га годинама болујем од поребрице.

Ипак, једног дана стигла ме је праведна казна. Умјесто Славка, ја сам се разболео.

— Има бога! — без имало забаве каже пратицац Лујан — Хоћеш ли да ти сварим чај?

— Нећу! — браним се ја кресло, устурен уз јастук на ономе моме и Славковом заједничком кревету, сад повоздан окупираним од једне тако разбашкарене и разпухане квоцке као што сам био ја, размажени болесник.

— Би а ти нешто јео? — пита командант.

— Да има мало меда — кажем ја мученички, а на то интендант Вачкоња, који је стајао уз врата, само у очајању диже руке увис као да се предаје некој неумитној вишој сили и завани гласом праведника кога спаљују незнабошци:

— Меда?! — Драги господо бже, шта ли се још од мене неће тражити у овој кући. Већ три дана ја немам зрна зоби за коње, а овај ту — дај меда!

— Хајде, хајде, Буро, прочекај мало тамо по твоје магацину, има код тебе и од птиње мајјекца — гледа да га одобровољи командант — Знаш ја свота Буро.

— Зна мене моја зла срећа, док морам гојити медом ове ту, који ратују по „Кревет-планини“ — мјери ме искоса интендант и још огорчено додаје свом пријатељу и повјеренику Лујану — Све бих ја ове намишљаоце и докоњаке на прво дрво пред штабом, као селак врану, па нек се други сјетују и у памет узму.

— Па зар и нашег Бранишу, дренову бучу испод Грмеча? — лисичи жути Лујан, бесмртно добре воље.

— Њега првога! — одрешито пресуђује Вачкоња и дуне на врата. Последње четврт сата ево ти га натраг с огромним земљаним ћупом у рукама, има у њему најмање двадесет оца запремине. Спушта га на кревет преда ме и жртвено објављује:

— Ево ћупа, а ево ти жлице па навали! Раскућите ме по телељу.

Показало се да је ћуп, углавном, испразњен, али још није оструган. Ојхој, душу дало за мене! Какво ми је задовољство кустати из пљна суда? Никакво! Али стругати ћуп у коме је био мед, е, то се тражи. Чини ми се да сам се вратио у дјетињство и да опет стружем кога ли од мајјекца, који ми је штедро поклонила моја мама Соја.

Засукао сам рукав до самог рамена, узео дрвену кашику и марљиво се дао на посао, кад ево ти бавола: управо тада, у најнегоднији тренутак, упаде на врата политички комесар дивизије, Илија Дошен. Вратио се с терена.

— Стружеш ли, стружеш! — каже злурадо, још са самог прага. То је прво што је видео у соби, сунашце га жаркано спржило, а није видео свога првог сарадника, Славка, најмањег команданта дивизије у побуњеној Југославији. Па да, њему је важнији онај мој лонац. Какав лонац, болан, лончина из арапске „Хиљаду и једне ноћи“ у коју се крију разбојници!

— Е, проклети Вачкоња, баш ме укпа!

Као да се и сам сјетно арапских бајки, Дошен ми сасвим озбиљно препоручује:

У ОВОМ БРОЈУ ВИШЕТЕ МИЛАНА МАРИНКОВИЋА ЦИЈЕТА

— Знаш ли шта је бурасеру, најбоље ће бити да се ти завучеш у тај лонац па да га изнутра добро олижеш.

То је већ било превршило сваку мјеру. Болеснички кељкав, ја мученички заваним са свог кревета:

— Друже команданте, овај ту не да ми да на миру умрем!

— Стружи ти само, Бранићу, лек он прича шта му драго — смирује ме Славко — Има времена за умирање.

— Дошен ми је, иначе, друг с Београдског универзитета, он правник, ја филозоф, земљаци смо, оба селачки синови, али да бже ти је све то: чим се сусретнемо, ево ти увијек некаквог зачикавања и забавица. Надовезао се на мене као туца на пијевца, ни гдје ми мира не да. Измишља приче на мој рачун, описује неке моје доживљаје из Београда, којих се ја не сјећам и још позива команданта за сведока, а нарочито ми вади душу због тога што сам у Београду бјегао од политичког рада и само се бавио литературом.

— Аха, дође маца на вратанца, сад се мораш и политике прихватити. Као ратни дописник „Борбе“ нећеш ти мени из наше Цете дивизије писати приче о Беду Васкрсији и баби Девци: „Добројтро Васкрсије, бог да добро, Девцо, како ми се у зарављу владаш, вала богу, Девцо, петља се некако, само ми је крмача нешто болесна па сам пошао код врачаре Драгојле да јој пише запис“...

— Хоће пишу записе, а бабе тасе угљевме! — подругљиво дочекује ми ја, али и он мени спремно враћа:

— Хоће не лијече крмач, вјера им забрањује, зато ипак шаљи Васкрсија баби Драгојли, својој куми.

Покаткад ме тако кињи и керемач се са мном, да се често морам крити кад нешто пишем, бојим се, опет ће ми нешто приштити. Онда он луња свуда око штаба, тражи ме и зове:

— Мац-мац, кун-кун! Мац-мац, мачак Тошо!

Ја, наравно не могу да отрпим и дерем се из свога скровишта:

— Шта си ту задео: мац-мац? Боље ти је да прочиташ чланак Димитрова о кадровима па би видио шта ти ја значим за дивизију.

— Аха, ево га, почео је већ да се петља у политику. Тако и данас, чим је сјео поред команданта и припао цигарету, он се окреће мени и почиње да рецитије:

— Петокрака звијезда сија, гура Пета дивизија...

— Шта је те, не свиба ти се? — већ се рогушам ја — Напиши бољу ако ти треба.

Дошен се окреће команданту Славку и говори у пола гласа, али тако да га и ја могу чути:

— Питаћу га ја како гура Пета, кад на нас груне офанзива. Мрка капа, бурасеру.

Иако сам болестан и забављен сам са собом, ја наћулим уши као зец у купусу, кад чује сумњиво шуштање у близини. Чак заборављам и свој лонац из бајке.

— Офанзива? Већ неколико дана Зуко Зукић зуји кроз нашу штабску заштитницу, да се спрема офанзива на слободну партизанску територију, на нашу вољену Биханку републику.

То ли је, дакле. Долази офанзива.

Па се истог трена сјетим Николећине, Лијана, Станивукца, малог Бурајице и осталих мојих остављених другова, који можда и не славе каква се сила на њих руши. Остављам кашику и мед ми постаје токак и опор.

— Шта ли ће с вама бити, деље моје, кад се на вас изненада сручи офанзива. Како ли ћете лежати у леу и ситијеу са својим пушкомитраљезима, пушкама и одшарафеним бомбама?

(Одломак)
Бранко Ђошић

ЛЕТОПИС

Нико С. Мартиновић (1914 – 1975)

Прерана смрт др Нике С. Мартиновића, „Ника Симова“, не само да је дубоко ожалостила његове бројне пријатеље и поштоваоце него је и нанела велики губитак за цео низ наших друштвених пања на којима је он дуго година предано и с великим успехом радио. Био је још у пуној радној снази када је смрт мучки дошла. Био је управо у фази кад зрео научник прелази на заокруживање свог дела, на синтетизирање резултата свог дугогодишњег рада, кад се могло очекивати да и он то учини. Јер, будући од оних људи којима никад није доста знања, који су „живе енциклопедије“, он, и поред бројних радова, није стигао да ни оно што је најзначајније стави на хартију и остави потомству. Колико је могуће треба се потрудити да се овај губитак бар смањи сребњањем његових бројних рукописа и грађе коју је прикупио и забележио.

Нико Мартиновић се истиче ванредним особинама које га чине једном од јасно издвојених појава у нашој друштвеној науци. Он је, најпре, велики зналац нашег народа и његова живота, поготову црногорског. Знаоц историје, нарочито, правне, народних умотворина, друштвеног живота, књижевности и њене историје, особито велики зналац резултата стране науке о нашем народу, посебно руске. Овако велико знање није могуће стећи само у књигама, мада је он био страстан љубитељ књига и њихов велики познавалац; оно се мора стицати непосредним и мукоотрпним истраживањем, на лицу места, у самом народу, слично Вуку. И Нико Мартиновић је то пожртвовано и радио. Морам са захвалношћу да истакнем да је последњих година, иако слабог здравља, неуморно радио на терену као сарадник у једном истраживању друштвеног живота Црне Горе Српске академије наука, где сам с њим сарађивао и имао прилику да непосредно учим његово широко и дубоко знање проблема и научничку савестност и критичност које је уносио у свој посао.

Нико Мартиновић је био ванредно плодан научник. Ваљда предосећајући (а и знајући) да га смрт враба, он је сасвим недавно спремио своју опширну библиографију, коју ће ускоро објавити Српска академија наука и уметности, и која ће добро доћи проучаваоцима његовог дела, које обухвата неколико стотина ситних и крупнијих радова.

Он није само проучавао књижевност него је у маадости и сам писао. Мислим да овде особито треба издвојити његову збирку — антологију црногорских пословица и изрека „Еванђеље по народу“. Нарочито на који ју је он уредио она је стекла (слично „Антологији“ Богдана Поповића) самосталну књижевно-уметничку, а не само научну вредност. А ова њена вредност је велика.

Нико Мартиновић је доследан марксиста, али не шематичан и догматичан, него онај који располаже тачним познавањем обила конкретних чињеница о којима говори и који их историјско-материјалистички објашњава она ко како заиста одговара стварности, а не шемци. Познато је да је Маркс истицао да вредности духовних творевина превазилазе епохе и уске оквире класних друштва. Бавелин се с особитом љубављу пре свега народним умотворинама, и наћуни у правцу на који је указао Маркс, Нико Мартиновић је показивао прави пут разраде његових поставки уз уважавање особености грађе на ко-

ју се примењују. Можда најјаснији пример таквог његовог рада, иако врло сажет, пружа његов предговор „Еванђеље по народу“.

Нико Мартиновић је био неуморан радник на свим пољима за која је сматрао да су од важности за напредак друштва и срећу човека. Као ретко ко увек је био спреман да своје личне интересе и жеље подреди друштвеним и да не гледа на личне жртве и напоре. Никад није одбио ниједан задатак истичући своје слабо здравље и друге личне препреке. Никад није мерио ни време ни снагу утрошене за јавно добро, никад није ни помишљао на материјалну награду, па ни на лично признање. Сматрао је да је народу толико дужан да се никад не може одужити. Смрт га је затекла на послу, иако је већ био тешко болестан, и то тачно знао. Али је, као прави јунак, без страха гледао смрти у очи и пркосио јој.

Био је ретко човекан човек, прави потпун човек, један ванредно леп и потпун морални лик, пуно и право оличење црногорског чојства, коме је морал био највиши закон и вредност изнад свих осталих. Ретко човекољубив, увек спреман да сваком несебично помогне, тих и скроман, заборављајући на себе, човек који се искрено радовао свакијем успеху и добру, човек на кога се могло ослонити поузданије но на самог себе... Такав ће Нико Мартиновић највише недостајати пријатељима и сарадницима на заданичком послу.

Радомир А. Лукић

Спортска „Love-Story“

Најзад је и хомосексуалност проглашена улаз у спортску литературу! — писало се недавно у већем броју светских листова. По свемир што из интимног подручја по неких врхунских спортиста продире у јавност, то извесно није фиктивна тема. Није никаква случајност што се роман „Челни тркач“ („The Front Runner“) чији је аутор Патриција Нел Ворен, појавио баш у Сједињеним Америчким Државама. Од времена Кинсија свет зна, а бројке су постале прилично константне: око десет процената свих америчких мушкараца одржавају у току свога живота хомосексуалне односе. Проблем бруји већ много година у подсвести нације и оаудара од уобичајене слике америчких спортиста функционера. Спортист, нарочито врхунски спортист, то и данас значи: кратко подрезана коса, солдан начин живота, чиста тренерка и чист морални став. Хомосексуалност олимпијски победник? То је незамисливо јер би то америчку јавност вероватно потресао колико и откриће да њоме влада председник-хомосексуалац.

Ауторка романа, и сама тркач на другим стазама, члан редакције угледног стручног часописа „Свет тркача“ („Runner's World“) и члан групе жена која је конзервативни Лакоатлетски савез СА (Amateur Athletic Union) приморала да промени своју дискриминирајућу друштвену политику, носила је своју књигу „Свим атлетима који су се борили за људска права у спорту и оном маадом тркачу хомосексуалцу кога сам на једној седлањци срела и који ми је дао идеју за ову књигу“. У тексту на омоту књиге пише да ће она „свуда у свету бити предмет дискусије и биће примљена к срцу“. То може бити, али се америчка литерарна критика о њој у најмању руку не изјашњава.

Хомосексуална Love-Story се одиграва пред позадином Олимпијских игара у Монреалу. У центру се налази Харлан Браун, тридесетогодишњак, својевремено добар лакоатлетичар, сад тренер неког безименог тима једног малог, опскурног колеџа у залеђу Њујорка. Једног дана, у јесен 1974. године, биће његов миран и удобан живот напречац прекинут доласком бриљантног, младог тркача на 5000 метара Билија Сајва, који је због хомосексуалне активности изабачен из једног од најславнијих колеџ-тимова земље. Због сличних „промацаја“ је и некадашњи стар-тренер Харлан пре више година отишао у провинцију. Он одамах примећује да Сајва има олимпијски формат и закључује, после дугог оклевања, да постане његов тренер. Средствима језика необично интензивно представљени еротски односи ове двојице мушкараца, њихова борба против зида друштвених предрасуда, љубав за детаље и много стручног знања, описивање тегаба око тренинга и квалификационих препрека на путу у Монреал, најзад драматичан и потресан врхунац када Билија у завршној трци на 5000 метара прекида психопата устрељује, чине привлачну лектуру и обезбеђују књизи чврсто место у малој рубрици многозахтевајуће спортске белетристике. (А. Б. П.)

ју се примењују. Можда најјаснији пример таквог његовог рада, иако врло сажет, пружа његов предговор „Еванђеље по народу“.

Нико Мартиновић је био неуморан радник на свим пољима за која је сматрао да су од важности за напредак друштва и срећу човека. Као ретко ко увек је био спреман да своје личне интересе и жеље подреди друштвеним и да не гледа на личне жртве и напоре. Никад није одбио ниједан задатак истичући своје слабо здравље и друге личне препреке. Никад није мерио ни време ни снагу утрошене за јавно добро, никад није ни помишљао на материјалну награду, па ни на лично признање. Сматрао је да је народу толико дужан да се никад не може одужити. Смрт га је затекла на послу, иако је већ био тешко болестан, и то тачно знао. Али је, као прави јунак, без страха гледао смрти у очи и пркосио јој.

Био је ретко човекан човек, прави потпун човек, један ванредно леп и потпун морални лик, пуно и право оличење црногорског чојства, коме је морал био највиши закон и вредност изнад свих осталих. Ретко човекољубив, увек спреман да сваком несебично помогне, тих и скроман, заборављајући на себе, човек који се искрено радовао свакијем успеху и добру, човек на кога се могло ослонити поузданије но на самог себе... Такав ће Нико Мартиновић највише недостајати пријатељима и сарадницима на заданичком послу.

Радомир А. Лукић

Спортска

„Love-Story“

Најзад је и хомосексуалност проглашена улаз у спортску литературу! — писало се недавно у већем броју светских листова. По свемир што из интимног подручја по неких врхунских спортиста продире у јавност, то извесно није фиктивна тема. Није никаква случајност што се роман „Челни тркач“ („The Front Runner“) чији је аутор Патриција Нел Ворен, појавио баш у Сједињеним Америчким Државама. Од времена Кинсија свет зна, а бројке су постале прилично константне: око десет процената свих америчких мушкараца одржавају у току свога живота хомосексуалне односе. Проблем бруји већ много година у подсвести нације и оаудара од уобичајене слике америчких спортиста функционера. Спортист, нарочито врхунски спортист, то и данас значи: кратко подрезана коса, солдан начин живота, чиста тренерка и чист морални став. Хомосексуалност олимпијски победник? То је незамисливо јер би то америчку јавност вероватно потресао колико и откриће да њоме влада председник-хомосексуалац.

Ауторка романа, и сама тркач на другим стазама, члан редакције угледног стручног часописа „Свет тркача“ („Runner's World“) и члан групе жена која је конзервативни Лакоатлетски савез СА (Amateur Athletic Union) приморала да промени своју дискриминирајућу друштвену политику, носила је своју књигу „Свим атлетима који су се борили за људска права у спорту и оном маадом тркачу хомосексуалцу кога сам на једној седлањци срела и који ми је дао идеју за ову књигу“. У тексту на омоту књиге пише да ће она „свуда у свету бити предмет дискусије и биће примљена к срцу“. То може бити, али се америчка литерарна критика о њој у најмању руку не изјашњава.

Хомосексуална Love-Story се одиграва пред позадином Олимпијских игара у Монреалу. У центру се налази Харлан Браун, тридесетогодишњак, својевремено добар лакоатлетичар, сад тренер неког безименог тима једног малог, опскурног колеџа у залеђу Њујорка. Једног дана, у јесен 1974. године, биће његов миран и удобан живот напречац прекинут доласком бриљантног, младог тркача на 5000 метара Билија Сајва, који је због хомосексуалне активности изабачен из једног од најславнијих колеџ-тимова земље. Због сличних „промацаја“ је и некадашњи стар-тренер Харлан пре више година отишао у провинцију. Он одамах примећује да Сајва има олимпијски формат и закључује, после дугог оклевања, да постане његов тренер. Средствима језика необично интензивно представљени еротски односи ове двојице мушкараца, њихова борба против зида друштвених предрасуда, љубав за детаље и много стручног знања, описивање тегаба око тренинга и квалификационих препрека на путу у Монреал, најзад драматичан и потресан врхунац када Билија у завршној трци на 5000 метара прекида психопата устрељује, чине привлачну лектуру и обезбеђују књизи чврсто место у малој рубрици многозахтевајуће спортске белетристике. (А. Б. П.)

МАРКО ТАЈЧЕВИЋ

Два јубилеја Марка Тајчевића

Само двадесет девет дана млађи од овог столећа (рођен у Осиеку 29. јануара 1900) наш познати композитор, истакнути репрезентант југословенског музичког стваралаштва, Марко Тајчевић, улази у седамдесет пету годину свога живота наводећи тиме историчаре музике да учине покушаје дубље и свестраније увида у његов стваралачки учинак, да шире сагледају резултате његовог композиторског, диригентског, педагошког и публицистичког рада. Омеђени простором својих рубрика хроничари ће, на жалост, моћи да се задрже само на бележењу најзначајнијих тренутака његовог живота, везаних за студије, професоре и градове за које је била везана његова активност, да огласе имена његових ученика, да наброје макар она најважнија његова дела са којима је већ давно ушао у све уџбенике европске историје музике.

Виолина у рукама десетогодишњака и раднички хор „Слога“ у Славонском Броду беху први његови кораћи, први докази његовог опредељења за инструменталну и хорску музику којима је, касније, дао своје прилоге највиших квалитета. Музику је студирао у Прагу, (В. Степан), Бечу, (Ј. Маркс) и Загребу, (Фр. Лотка, Бл. Берса и Фр. Дуѓан), чиме је стекао изузетну теоретску основу, богато знање о свим видовима музичке уметности и упознао многоструке законитости композиторског посла. Почео је да пише своја прва дела на темељима националне музике, на истим основама на којима су Мокрањец, Лисински, Барток, Мусоргики и многи други, наши и страни великани, градили свој музички свет — тим опредељењима Тајчевић остаје веран током педесет година композиторског рада, кроз период у којем је створен и низ прворазредних дела међу којима: „Балканске игре“ (клавирски мозаик који се налази на програму наших водећих пијаниста и групе страних клавириста, међу којима Кендал Тејлор, Артур Рубинштајн, Николај Орлов), „Три баладе Петрице Керемпуча“ (шкелус песама за бас компонованих према Краљевином тексту), „О класје моје“ (хорска композиција писана на текст Алексе Шантића), „Три мадригала“ (према текстовима дубровачких ренесанских песника), два хорска дела компонована према Ђонсџејмовим текстовима, „Пјесма мртвих пролетера“ и „На петровачкој цести“, „Четири духовна стиха“ (према псалмима Давидовим), „Комитске песме“, „Међумурске минјатуре“, за клавир, и велики број дела за клавир, виолину и хор. Тајчевић је у нашој музичкој признат као водећи стваралац „малих форми“ чиме се открива као префини уметник камерног звука; свако његово дело је мали звучни медаљон у великој мери надахнут музиком нашег тла што томе делу даје трајне вредности.

Задужујући нашу музику својим научним радом на пољу теорије музике Тајчевић је написао низ уџбеника од којих су неки доживљавали неколико издања и постајали неопходни приручници у настави музике. „Основи музичке писмености“, „Општа теорија музике“, „Контрапункт“, „Хармонија“ и друге књиге сведоче о Тајчевићевом значајном доприносу науци о музици.

Композитор чија су дела обилазила земљину кулгу, чије су композиције доживљавале многа инострана издања, аутор дела непролазних вредности, „вечно младо стваралац у времену које стари“, Марко Тајчевић нам свежином свога духа, очуваном на педесет година аутом уметничком путу чули веру да његова нова дела још можемо да чекамо.

Владислав Димитријевић

У РАТУ СМО С ПРИРОДОМ

Разговор с председником Српске академије наука и уметности Павлом Савићем

ИМЕ физико-хемичара Павла Савића, председника Српске академије наука и уметности, у нашој јавности је везано за нуклеарну физику. Рођен 1909. године у Солуну, дипломирао је 1932. физико-хемијске науке у Београду. Радио је од 1934. до 1939. године са Иреном Кири у париском Институту за радијум. Године 1941. отишао је у партизане. У Јајцу на другом заседању АВНОЈ-а, изабран је за потпредседника Антифашистичког већа народног ослобођења Југославије. После рата је основао Институт за нуклеарне науке у Винчи.

Павле Савић је, поред више при знања и одликовања, носилац награде АВНОЈ-а. Члан је Југославенске академије знаности и уметности, Академије наука Босне и Херцеговине, Словеначке академије наука и уметности, Академије наука СССР-а и Њујоршке академије наука и почасни члан Мађарске академије наука. За председника Српске академије наука и уметности изабран је први пут 1971. године, а други пут крајем 1974. године. Почасни је доктор Београдског универзитета.

МИЛОШ ЈЕВТИЋ:

Друже Савићу, најпре Вас молимо да нам популарним језиком приближите смисао и суштину свог деловања у науци.

ПАВЛЕ САВИЋ:

Ако добро схватам шта подразумевате под суштином мог делања у науци — то је најужа област која ме је окупирала у току научне делатности: атомистика или наука о структури материје. Ја сам атомистичку увео као једну од дисциплина у физичку хемију док сам био професор физичке хемије и као такву предавао је физико-хемијарима, с тим да носи обележја науке о структури материје.

Иначе, назив атомистика задржао сам због дела Рувера Бошковића, који је под именом атомистика изложио своје концепције о природи сила које делују међу атомима у неком телу. Мој ујак Коста Стојановић, доцније оснивач катедре Небеске механике на Београдском универзитету, превео је Атомистичку Руверу Бошковића са латинског, још док је био професор гимназије у Нишу. И то је једна од првих књига са којима сам дошао у контакт у најранијој младости, јер је у кући било непропадних примерака. Наравно, онда ништа нисам могао да разумем, али ми је отац помагао да се забарем у тој породичној заоставштини. Било је то из пијетета према ујаци, који је у науци урадио много оригиналног, а задужно је Србију и као министар привреде и финансија. Његово је дело била слободна зона у Солуну. То се приписивало многим другима, али он је дао основе економије тог погеза, кад смо били у обрчу, у економској блокади под Аустријом, те смо се пробали на Егејско море. Отац ми је био тамо запослен и тако сам се и родио у Солуну.

МИЛОШ ЈЕВТИЋ:

Како је почео Павле Савић? Је ли, макар и у оним најтајнијим оцавама, сновима, предвиђао оцавама будућност, будућност научника и револуционара? Шта Вас је определило за науку? И слободни смо да Вас замолимо да нам кажете, шта је за Вас наука? Посебно, какво је значење науке у нашој самоуправној савремености?

ПАВЛЕ САВИЋ:

Не могу да избегнем спонтани одговор, а то је да човек се бави оним што га највише занима, што га највише интересује. А кад се пробуди дечачка радозналост, па потражи одговоре на многа питања о свету око себе, онда је то, ако настави да тражи одговоре и да прибира одговоре на та питања — научни посао, то је бављење науком: тражење одговора на она питања, која нам поставља свет у коме живимо. Ако тој радозналости систематски одговоримо, ето научног рада.

Наша епоха добија разне етикете: и атомска ера, и космичка ера, и ера научно-технолошке револуције, експанзије знања, примене знања у практичном животу најширих маса. Било коју од тих етикета да узмете, у суштини се своде све на једно — да је наука постала саставни део живота савременог живота. Она чини темеље савременог људског друштва и његове изградње. Према томе, колико ко и како свесно прима, схвата, поштује, примењује резултате науке, утолико се и градира на лествици друштвеног развитка. И ја сам ту нешто лично допринео, и ја сам међу

пионирима који су омогућили при мену, откриће фисије, значи пена ња језгра атомског, па тиме и омогућили коришћење тих неисцрпних извора енергије. И то је дало баш перспективе, с једне стране, даљем развоју производних снага наше цивилизације, а с друге стране, то је разлог зашто се ова ера зове атомском.

И да се вратим укратко на питање каква је наша ситуација. Ми имамо много више потенцијала него што га користимо. Наша је реалност много слабија него могућности. Ја сам у маси наврата, у маси изјава покушавао, јер ми је дужност, и обавеза, и по овој функцији, и по професионалној савести и моралу, да анализирам то стање. Ја сам то покушавао, кад год сам имао могућности да се обраћам јавности.

МИЛОШ ЈЕВТИЋ:

Често се, друже председниче, говорило и писало о Вашим историским данима. Шта издвајате из тог времена као најтрајније запамћена?

ПАВЛЕ САВИЋ:

Оно што је остало урезано, уклесано ако хоћете, у историју науке, било коме то право или не: да један човек из ове средине добе у врхове и оставља трајно уклесано не само своје име, него и свој рад, у будући развој цивилизације. Јер, тамо у Палати открића («Palais de la Découverte»), међу пет имена је и моје; ми смо омогућили да ова цивилизација преброди кризу на коју је наишла. Откриће фисије базира директно на нашем раду са Иреном Кири и непосредно произлази из њега. То је прекретница у целом раду који је довео до открића цепања атомског језгра, а тиме и могућност коришћења, практичног коришћења атомске енергије. То су неисцрпни извори. Ми смо то нашли код урана и торијума — а други су за нама после нашли код јонијума и протактинијума — могућност да се фисија користи као енергетски извор. А то је само један од начина коришћења и могућност се тиме отвара и за многе друге елементе.

МИЛОШ ЈЕВТИЋ:

Ви сте дуже боравили, бавили се научним радом, у Паризу и Москви. У тим градовима, а и иначе, сусретали сте многе научнике. Мислите ли да је између наука у свету, између наука појединих земаља, сарадња довољно развијена? У корист човека, разум се.

ПАВЛЕ САВИЋ:

То зависи од датог историјског тренутка или, ако хоћете, од историјских односа сила, од политичке констелације. Кад сте на неком неутралном терену, кажем неутралном терену у науци, где не очекујете непосредно да онај други превагне, да његов престиж нагло ојача или да се његова моћ увећа — онда ту постоји и објективност, и толеранција, и комуникације су довољне. Једни другима саопштавају резултате, ако ништа друго а оно да се похвале и да користе и друге изворе, и друге резултате. Али, код фисије, која је непосредно из лабораторије отишла до атомске бомбе, појавило се први пут моменат да је држава постала цензор објављивања научних резултата. То је

први пут у науци да се појаве такозвани „класифицирани“ подаци који не смеју да изађу из сефова и трезора. Међутим, то представља извитоперавање смисла научног рада. Научни рад треба да омогући развијање производних сила, да омогући прогрес, да омогући човеку да лакше, боље и достојније живи. И да, на крају крајева, ако хоћете да оставимо ту наградњу, лакше и боље — преживи. Бити или не бити ради се код експанзије становништва. Онда наука мора да буде оруђе у његовој борби за опстанак. И ту нема „класификације“, ту нема ограничења. Ту треба један другоме да помогнемо као у рату, јер смо у рату, у рату са природом, која нам не даје двојно за наше расипничке прохтеве, чак ни за скромније прохтеве. Треба се изборити да добијемо више.

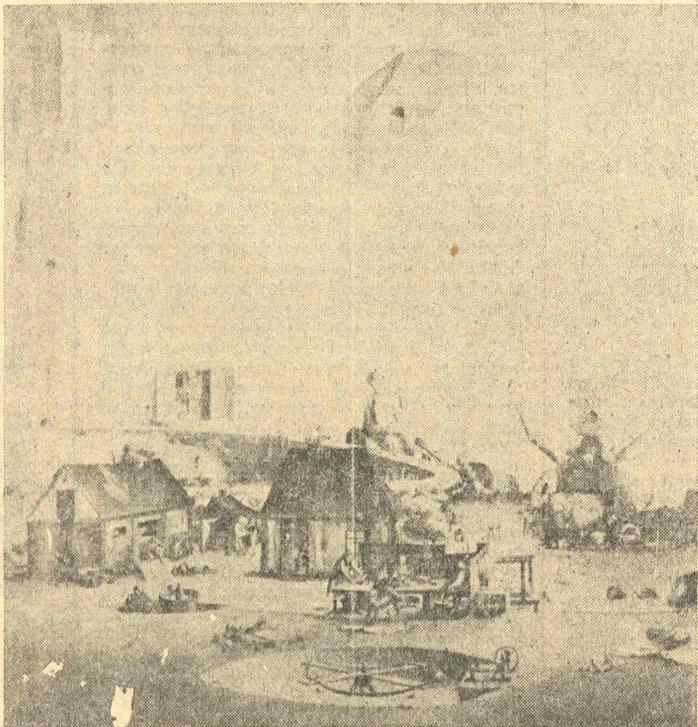
МИЛОШ ЈЕВТИЋ:

Да Вас нешто питамо о Српској академији наука и уметности, чији сте председник. Каква је политика, какве су стварне могућности Академије? У којој мери ова наша најугледнија научна и културна установа може да делује на, условно речено, живи живот? Какава је сарадња Академије са удруженим радом у материјалној производњи?

ПАВЛЕ САВИЋ:

Кратко речено, врло ништавна, врло ништавна. Откад сам се при мио ове функције, ја сам говорио без наузија или бомбастички и високопарних изјава, без жеље да евентуално потресем јавност... Просто, говорио сам да саопштим јавности да та установа, која постоји више од сто година у овој земљи, може да буде овом народу кориснија да него што јесте. Она ради један користан посао, као издавачка установа, она је сачувала за историју, за поколења, многе позитивне текковине људског рада у тој својој издавачкој делатности. Али, то није све. И ја сам нагласио да је Академија, као највиша научна и уметничка установа, преспавала развитак, најбурнији развитак техничке технолошке револуције. Јер су се врло крушна открића и њихова примена одиграли у том току, од рата на овамо. Међутим, Академија за то није имала чуда. И сад чинимо врло мале напоре да променимо стил рада, да превазиђемо индивидуални комодитет, кад се сваки уљуљкивао да се бави високом науком, јер је остајао сам у свом хошку, па избегавао критеријуме објективне критике. Да пређемо на тимске обраде проблема, који ће остављати за собом трага. Да обделавамо извесну проблематику од ширег интереса. И ако неко, што је људска ствар и може се од људи очекивати, поклекне, поустане и има недовољно снаге и умре на послу, да не остане вакуум после њега. Јер, друштво улаже у тај посао.

У том напору имамо отпор унутар Академије. Тачније, имали смо; не могу да се покажимо, у последње време се то некако кристалише. Скупштина Академије је, истина ћутке, без много олуцвења, примила тој нов стил рада. Али, са функционерима одговорним за друштвени развитак ван Академије никакве везе немамо. Никакав одјек немамо.

СА ХЛВИ ИЗЛОЖБЕ „МАДЕ“ У БЕОГРАДСКОМ НАРОДНОМ МУЗЕЈУ — МИЛОШ СТАНКОВИЋ: „ПОСЛЕДИЦЕ МИТСКОГ ПРАЗУРОКА“ (ДЕТАЉ)

ПАВЛЕ САВИЋ

Иако смо и добронамерно, и беспладно, и трудољубиво нудили своје услуге, нико није окренуо главу. Тако да могу да кажем да је мој први мандатни период, у коме сам ја председник, једно главо доба у нашој историји. Ја тако осећам. Као да сам говорио у ветар. Никаког одјека, никаквог резултата не видим. Можда једини резултат су ових двадесет релативно мањих људи, који су изабрани сада, на последњим изборима, за дописне чланове. То су формиранни људи у тим послератним условима, инвестирања у научне институције, израсли у реформиране научнике. Можда ће они бити боље среће. Ја не верујем да ћу више од тога отићи, успети да нашто урадим.

МИЛОШ ЈЕВТИЋ:

Ваши животни пут, друже Савићу, био је испуњен и револуционарним активностима. Ви сте 7. јула 1971. године у селу Дучаловић поставили прву партизанску радио-станицу. То је касније постала станица Врховног штаба партизанске војске. Били сте, све до заседања у Јајцу, и руководиоци одељења за шифре Врховног штаба. Шта бисте нам рекли о својим партизанским данима?

ПАВЛЕ САВИЋ:

То је дуга прича. Ја сам био војник те војске, и ако бих тражио неки посебан моменат из свог тог партизанског живовања, то би било на силу бога. Преживљавао сам оно што и сви остали. Ја сам 25. децембра 1939. протеран из Француске. Значи, у 1940. години сам изабран за контрактаног професора на Фармацеутском одсеку Медицинског факултета, где сам основао катедру физичке хемије. Био сам контрактанли зато што професори нису смели да поднесу предлог министру Корошецу да потпише указ, пошто сам као председник нашег студентског удружења у Паризу слао, у име удружења, протесте против режима Стојановић — Корошец — Цветковић ита.

У својству наставника имао сам права да, као професор физичке хемије, набављам хемикалице тобоже за свој рад. Међутим, ја сам набављао хемикалице за диверзантске акције и давао и нека упутства. Једна од тих група (међу њима је био и Бојковић, који је страдао у Мачванској ујани) радила је експлозивне и десила им се експлозија. И пошто није било познато да ли је остао траг одакле потичу хемикалице, ја добијем налог, преко партијске везе, да са женом напустим Београд, тобоже да идем у бању и да са станином пређем у село Дучаловић. И тако смо моја жена, Бранка, и ја узели станицу и са Чедом телеграфистом и прецили преко партизанских веза из Чачка у Дучаловиће и тамо остали до ослобођења Ујани. Кад је Ујанице ослобођено, постао сам шифрант и то остао до оснивања АВНОЈ-а. После ме је моја жена заменила као шифрант Врховног штаба, а ја сам прешао у АВНОЈ и преквалификавао се од техничког у политичког радника.

МИЛОШ ЈЕВТИЋ:

Да ли имате слободних сати и како их проводите?

ПАВЛЕ САВИЋ:

Имам, имам чак на претек слободне сате. Кажем на претек, јер мој је радни капацитет мали, снага попустила. Сате проводим у читању. Чitam и лепу књижевност, а и криминалне романе од добрих аутора, рецимо од Симона, Гарднера, Чендлера. Читам, пре свега, криминалне романе зато што немају са мном ничега

заједничког, што ме не забрбунује с једне стране. Ако је заплет вешт, онда се ту и неки смисао крије. То је решавање неке загонетке — и шифрантски посао је то био, а то је био и мој посао у науци. Трудим се, ако је писац интелигентан и заплет добар, да унапред погодим расплет. Па онда, на крају видим јесам ли погодио или нисам.

МИЛОШ ЈЕВТИЋ:

Рекли сте да доста читате лепу књижевност. Који су Ваши омиљени тисци? Да ли неку књигу посебно волите?

ПАВЛЕ САВИЋ:

Мој најомиљенији писац је Анатола Франс у свим његовим делима. А друго: Иљф и Петров — њихова дела „Златно теле“ и „12 столица“, нарочито „Златно теле“. Волим и „Швејка“. Уопште, имам склоности за сатиру и хумор.

МИЛОШ ЈЕВТИЋ:

А које, рецимо, наше тисце?

ПАВЛЕ САВИЋ:

Попића волим, волим његове селачке шеретлаке у обради. То што он пише јесу шеретлаци у обради, јер он је интелектуалац. Он није непосредни произвођач као селак који би све сирово испричао. Он то догера тако да је тај његов хумор и лично обојен. И то ми се допада.

МИЛОШ ЈЕВТИЋ:

А да ли неког песника волите или читате?

ПАВЛЕ САВИЋ:

Имам нарочито склоности према епској поезији. Волим Хомера, Филита Вишњића, Његоша, волим Куленовића, његову „Стојанку мајку Кнежепољку“. То је жанр песме који се мени допада. Волим Виктора Игоа. За лирску поезију немам много смисла, нити интереса. Детињство нам је прошло у читању Буре Јакшића, Војислава Илића, Бранка Радичевића, али они нису неки дубљи траг на мене оставили. Хумор се урезао, урезао су ми се еписки песници. „Буну на дахије“ и сада знам. Волим савремене наше песнике — Душка Радовића, Рипутовића, савремену дечју поезију.

МИЛОШ ЈЕВТИЋ:

Осим књижевности, које су вам уметности још посебно драге, и коју уметности? Коју музику волите?

ПАВЛЕ САВИЋ:

Духовну музику. Волим Баха. Волим и Чајковског, али Баха нарочито волим... Фуге његове...

МИЛОШ ЈЕВТИЋ:

Поменули сте сликарство...

ПАВЛЕ САВИЋ:

Да, више га волим од скулптуре. Неког посебног смисла за то немам. Нисам уметнички развијен, иако сам учио и виолину и клавир, али од тог напора свирке није излазило.

МИЛОШ ЈЕВТИЋ:

Шта мислите као научник о филму?

ПАВЛЕ САВИЋ:

Ја сам провео младост у време кад је филм био у пуном расцвету као стриповани театар у речи и слици. Кад се издвојио као тон-филм, добио је један посебан квалитет, одвојио се од театра. А као тон-филм све мање ме интересовао. Волим ипак монументалне историјске филмове. То се некако уклапа у моју епску оријентацију. Само, филм је снажно средство комуникација и има велике изражајне могућности, ако се не сведу на кич и не злоупотреби.

МИЛОШ ЈЕВТИЋ:

Да ли слушате радио, да ли гледате телевизију?

ПАВЛЕ САВИЋ:

Увек кад имам времена. Слушам, пратим извесне емисије. „Велике звезде екрана“ ме некако везују за моју младост. Мада не волим да се разнежавам, да се присећам младости, јер човек треба да се сналази у оном времену у коме је, треба да разумно прима старење.

МИЛОШ ЈЕВТИЋ:

Да ли бисте хтели да нам кажете, друже Савићу, на крају ако то желите, разумете се, неку поруку, посебно младима? Шта бисте им поручили?

ПАВЛЕ САВИЋ:

Желим им све најбоље у животу, добронамерно им желим. И да своје време паметније користе него што га просечно Југословени сада користе. То значи да стално своде биланс свога рада, да виде шта им је дан на крају донео, где им је време прошло, у чему, и шта су постигли — да не бисмо били најгорни; не кажем да будемо најбољи, али треба нам много да се извучемо да не будемо најгорни.

Разговор водио

Милош Јевтић

МИЛАН
КАШАНИЋ

СУБЈЕКТИВНЕ ОЦЕНЕ САВРЕМЕНИКА

Милан Кашанић:
„СУСРЕТИ И ПИСМА“,
„Матица српска“,
Нови Сад, 1974.

МАДА ЈЕ НОВА КЊИГА Милана Кашанића о темама којима се бави, нека врста наставка књиге „Ствараоци и дела“ (1968), њен профил и њена методологија по много чему су специфични. Као што јој и наслов каже, она доноси описе сусрета са десет уметника — са Анђелом Савић Ребац, Исидором Секулић, Милетом Јакшићем, Јованом Дучићем, Пером Салјевићем, Иваном Мештровићем, Томом Росарићем, Петром Коњовићем, Миланом Милованићем и Савом Шумановићем — и писма која су они људи упућивали, различитим поводом, аутору. Ова су два елемента, међутим, допуњена још једном, не мање важном, претензијом, жељом да се наслика целим уметнички и људски портрет ових стварадача. Та трећа компонента у толикој је мери наглашена да се местимично чини како су писма и сусрети више биле повод за анализу, него коначна намера.

Постојање неколиких намера и неколиких подстицаја условило је напорност, са једне стране, изразито субјективно обојеног приступа, кад су у питању ауторови приватни сусрети, доживљаји, сећања и разговори, и, са друге, потребе за објективношћу, која је својствена сваком критичном и синтетичном просубјективном и оцењивању. То се двојство, разумљиво, на различите начине одражавало у коначним значењима и вредностима појединих текстова. Пре свега, одступање од чистих жанровских облика омогућило је писцу да и без строге научне методологије и спутављиве систематичности искаже запажања која често превазилазе намере да се оцени само једна личност и задржи у суђењу о ширим појавама и целим раздобљима. Доследан привржености књижевном саопштавању, које не жели да осиромашни језик својствен белетристичком излагању, Кашанић и у овој књизи успева да оживи културну и друштвену атмосферу, да се врати времену кад су се догађаји збивали и кад су поједини људи деловали, да укљони наслаге тенденциозних, прераних, инертних и свих других просубјективних, да оствари утисак новог, изворног читања и доживљавања.

Врлина је Кашанићеве есејистике, па и књиге „Сусрети и писма“, која има првостепену есејистичку профилу, што не посматра ствараоце, па ни њихова дела, издвојено из животне и културне средине у којој су стварали, нити их — упрошћеним накнадним пројекцијама данашњих оцена на једно раније време, како се то, иначе, код нас често чини — издваја од свих ових стваралаца и стваралачких напора који нису касније добили високу уметничку оцену. Врлина је, такође, и у томе што се личности и њихова дела не посматрају у некаким апсолутним, петрифицираним значењима, с којима би се требало слагати или их оспоравати; они се објашњавају и тумаче заједно са оценама које су се учвршћивале и временом модификовале. Оваквом усмерењу, додуше, у знатној мери доприноси и уверење, преузето из наше традиционалистичке критике и историографије, о директној и праволинијској повезаности уметничких творевина и уметничких домета са личношћу уметника у грађанском омислу и са његовим пореклом.

Мора се, пре свих других, поставити једно начелно питање: да ли је и колико је могућно усагласити и довести у плодотворну међузависност дело једног писца, личног уметника или композитора, са крајње приватним искуством које, стицајем најразноврснијих околности, са тим људима имамо. Кашанић је ову опасност у великој мери разрешио, више на плану логичке компактности него према потреби за аналитичком објективношћу. Поједностављено речено, да не би субјективни записи били у потпуно несавладива са судовима о вредности стваралаштва, Кашанић је и своје судове, или тачније аргументацију за њих, умногоме приближио субјективистичком казивању. Таква позиција сигурно може да доведе до вредних резултата чега овдас по много чему има — и да избегне стереотипности школског и академског приступа. Али зато таква позиција одводи и ка оној врсти субјективних оцена које не воде рачуна о дубљим закономјерностима судбине појединих уметничких напора. Код Кашанића се опасност овакве позиције показује у превеликим инсистирањима на потреби да се исправе „неправде“ у су-

КРИТИКА

ТАНАСИЈЕ
МЛАДЕНОВИЋ

довима који су постали општеважећи. При томе се повремено испуштао из вида да и у ономе што личи на неправду има неке друге, често дубље правде. Наглашавање потребе да се поједини судови исправе и модификују у много случајева делује врло уверљиво, али из такве потребе понекад следи полемисање са ставовима које ипак није изрекао и формулисао. Мада оваква места нису честа, поменимо једно, карактеристично: у тексту о Исидору Секулићу нападају се они који овој списатељици пишу, током једног дугог периода, при знавајући прави значај, а омахом потом доводи се у питање и исправност повода оних који су Исидору Секулићу рехабилитовали.

Три доминирајуће компоненте у Кашанићевим текстовима снажније и упечатљивије делују појединачно, него кроз међусобно допуњавање. Писма, сама за себе, приближавају прошло време и уводе у приватне драме и преокупације ових стваралаца које је школски начин тумачења и глорификација помало обезбедило; сећања на сусрете садрже узбудљиву животноћу на какву смо, после продора новијих метода књижевних тумачења, не ретко поједностављених, скоро заборавили; запажања о портретима стварадача уносе још једно, неконвенционално гледање. Међутим, ове компоненте у међусобној напорности по логички ствари делују дисхармонично. Чим се заједно нађу описи сећања и наведена писма намеће се питање колико је аутор, навикамо оживљавајући раније догађаје, сачувао осећања праве људске и људске о којима пише, а и себе самог у догађајима. Јавља се зато потреба за проверавањем онога што казује писма, на једној страни, и ауторових евокација, на другој.

Пут од сачуваних писма до критичких уопштавања носи многе ризике. Најпре, писма су увек резултат различитих случајности. Но има још једна значајнија што стигути Кашанићева књига, а што се у другим случајевима понавља. Реч је о томе да богата писма, са опширним рефлексцијама о уметности, животу, друштвеном профилу резултата и о много чему другом, углавном пишу мање остварени уметници; они већи или, нарочито, они највећи најчешће не разрешавају недоумице из стваралачког домена у приватним писмима. Велики су уметници, писци поготову, скоро по правили, занимљиви највише у својим делима.

Али и упркос ризицима које доноси Кашанићев приступ, посебно ризицима из довођења у блиску везу онога што је приватно искуство и онога што је уметнички портрет, „Сусрети и писма“ су значајна и занимљива књига. Из емотивне везаности за људе о којима се говори произишла је узаврелост језика, јасност судова и квалификација, пластичност портрета. Из њих емотивне везаности за карактер причања о уметницима свакако да долази и утисак како су занимљивији текстови о личковим уметницима и композиторима, него о писцима. Кашанићева књига је, дакле, уз сва питања које се и начелно и поводом појединих судова могу поставити, и уз сва размислања о улози наглашено субјективног фактора у њима, једно аутентично и вредно дело.

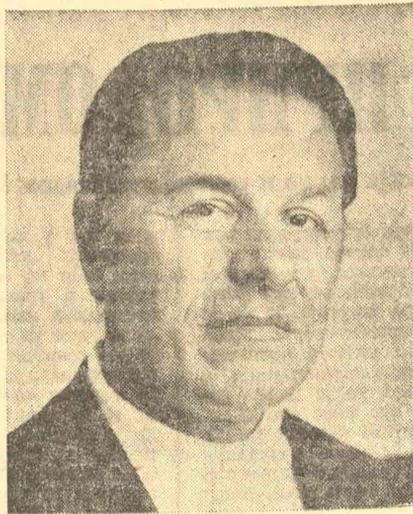
Чедомир Мирковић

ПРИКАЗ СТВАРАЛАЧКОГ КОНТИНУИТЕТА

Танасије Младеновић:
„ПСАЛМИ ПО СИНУ“, избор и
предговор Предрага Протића,
„Просвета“, Београд, 1974.

ОВАЈ ИЗБОР поезије Танасија Младеновића може се посматрати најпре као приказ једног стваралачког континуитета, као праћење развојне линије песника који је више од четирх деценија присутан у српској лирици. У томе времену Танасије Младеновић је мењао свој поетски израз, држећи корак с токовима српског песничтва, али остајући, у основи, веран једној стваралачкој оријентацији, једном односу према свету и према улози песме у том свету. Међутим, овај избор можемо посматрати и као извесну антологију песничког стваралаштва, као покушај да се једном књигом обухвати најбоље што је песник написао.

Јавивши се у поезији почетком тридесетих година, Танасије Младеновић тек својим послератним стиховима показује цуну меру свога талента. Неке одлике његовог певања могу се, истина, пратити

још од раних песама, али с временом његова поетска сазвучја постају дубља и стаменија, више прожета мисаоношћу, а песник, полазећи од лирике ухваћене у тренутку, у магновењу, у свом каснијем стваралаштву већма тежи успостављању недовитног односа према времену и трајању.

У Младеновићевим песмама присутна је дескрипција као једна од нити битних за његов поетски израз. Путем синтезе лирске исповести с плеристичким мотивима аутор постиже равнотежу субјективног и објективног тока своје лирике, успоставља извесну релацију према стварности, те своје песничке снове и снагења везује за чврсто тло. Отуда Младеновићева лирика, нарочито ранија, иако сва у меком штићиву исповедног казивања, делује ипак објективно, па и хладно — ако овај атрибут прихватимо у афирмативном значењу, као ознаку једне од њених непатворених вредности. Али, не заборавимо: Младеновићеве стихови делују објективно, а то би била ознака њиховог спољашњег слоја; могли бисмо уосталом рећи и да упркос запаженој мелодичности и језичком мајсторству ове песме звуче смирено и да је њихов ритам у првом реду реторички. Сплет односа саржан у ткиву песме тиме није испрени, и дубљи слојеви, при анализи, дади би свакако друкчији санку.

Иако је тематски веома разноврсна, Младеновићева лирика концентрише се у неколико кругова. Песме настајале у различитим периодима ауторовог стваралаштва групишу се око неколико тема као што су љубав, рат, револуција, српска историја. Љубавна тематика, у свом традиционалнијем виду, заступљена је у овој књизи јединим ширим избором. За Младеновића љубав је изворно осећање које га води сложенијим значењима. У његовим песмама љубав није само конкретизована, већ је и непрекидно у дослужу са звучалима времена, у контексту с тематским етичким и онтолошким проблемима. Песник се окреће вољеном бригу, али је истовремено окренут и свету који га окружује, замишљен над судбином човека, гоњен egzистенцијалном тескобом. Љубавни мотив тако постаје солистички пасаж у сложеној оркестрацији његове песме.

Када пева о рату, или тачније о човеку у рату, Танасије Младеновић остварује спој субјективног доживљаја и универзалне хуманистичке поруке. Одржљив се реторичког патоса и непосредног, али стана често једностраног, песничког исказа. Танасије Младеновић пружа једну визију рата као патње човека, односно визију једне egzистенцијалне ситуације у којој апокалиптично зло (глад, смрт) налази свој реалан контекст. Песник користећи се суственошћу и експресивношћу слике долази до ефектних, антолојских решења („Кад бокори се шума“, „Цвеће рата“).

У најновијим, а овом избору достојно заступљеним, песмама Танасија Младеновића историја као тема почиње да преовлађује. Прилазећи историјској тематизи Танасије Младеновић прихвата изразито савремен однос обележен тежњом као демитологизацији присутних и постојећих митова. Његово интересовање за историју није једносмерно, ни ограничено: у распону од косовског предања до другог светског рата песник посматра мене, патње, дутања, изгнанства, хајке и покове на читавом овом географском подручју, синтетички тако своје виђење историје у једном од акцената свог стваралаштва, у циклусу „Ветрометина, и изгнанства“. Овај циклус, уз „Псалме по сину“, као и песме „Монолог Азарев“ и „Монолог Јефимидин“ приказују један вид Младеновићевог односа према историји и традицији. Други вид истог односа налазимо у песми „La Commune de Paris“, као визију човековог пута ка пунном очовечењу ка „озареној мисли људској“ и „свељудској срећи“. А кроз ова два тако контрастирана вида песничког односа према историји и традицији може се посматрати и сачељавање прошлости и будућности које се стичу у нашем времену.

Избор Предрага Протића доноси Младеновићеву поезију у широком панораму. Наглашено прављено тако да се истакне континуитет и развојни лук песничког стваралаштва, овај избор лирике Танасија Младеновића показује превазлажење песничке реторике, надрастање барског певања и медитативног лиризма. И, што је може бити најважније, указује на нове песничке домете, на остварења као што су „Ветрометина, и изгнанства“, добрим делом и „Псалми по сину“, која уз прегршти ранијих стихова чине звездане трептук Младеновићевог певања.

Иван Шоп

Раде Томић

Дописивање

Пише ми једно дрво да га посећујем
чешиће
Гране, воће зрело машу ми кад одлазим
Без разлога лије сузе, пише ми: БОЛИ,
БОЛИ...
Обратићемо се једној школи и верно
отисати
Његово стање, оно нема крила
Воли да ми пише и то је све што жели
А ја кажем: нека нас развесели, нека нас
развесели...

*
Престани да ме књиши небо
Прескочи ме!
Погледај трску, време нетакнуто
Престо је освојен звуком
Небо небо слиј се у једну тачку
Лепу кад заљуљано клатно
Њено месо урла сунцу отирући мрље
Бездому заклањајући песму

*
Ноћи је потребна испомоћ
Рече кротка дадиља и оде у ноћ
Суви дах месеца одуку ме у амбис
Море бих да развеселим, само како
Служећи се својим рушевинама?
Готово, готово све је
Рече унећак стари
Благо дотичући цвет сатрвени
Нашег забрана плам

*
Тмуран орах на тмурном сокаку
И отпорна светлост у зраку
Претходили су мени
Ја опитим с милионима, ја рачунам
Сада сте сви моји, пребројао сам вас
Има вас толико да сам вас бројао и ноћу
А ви се склањате, журите домовима
Двогубу песму носећи на уснама
Споро дијалектичко магаре залуд чулка

Поток мога тела улива се у вашу луду главу!

*
Омиљено место где стичу се преци
Медени драгуљи као киша капљу
Имам стрелу у руци
Имам жабуку на глави
Брдо је фини кристал који се перуга
Онде је некад текла птица
Онде је некад телела крвава река
За округлим столом медовину пијемо
Дарују ми јеленове рогове
Нека дародавци још живе
Као дивокозе на стенама

*
Тупост, тама којој су се упутили
Разрађују наш дом
Сложни само у удицању ваздуха
Ми смо сликаци пораз за поразом
О човеке погубљени
У живе људе увиреш ли
Или си само лелек заточен
Лелек заточен

Ремек - дело природне филозофије

Рубер Бошковић: „Теорија природне филозофије“, Свеучилишна наклада „Либер“, Загреб, 1974.

1. НА ОСНОВУ својих вишегодишњих студија у области математичко-физичких наука, својих дубоких и суптилних размислања о битним проблемима састава материје и сила које владају међу примарним елементима материје, свог активног и стваралачког учешћа у токовима природнонаучних и филозофских расправа, што су их о тим проблемима, средином XVIII stoleћа, врло интензивно међусобно водили, у научним центрима Европе Декартове, Њутнове и Лајбнишове присталице природне филозофије, Бошковић је на оригиналан начин креирао свој систем природне филозофије и изложио га целовито у свом главном делу „Теорија природне филозофије“ сведена на један једини закон сила које постоје у природи, објављеном први пут, на латинском језику, у Бечу 1758. године. Он је у том делу синтетизовао неколико својих претходно објављених расправа, изградивши властиту теорију природне филозофије ширином и дубином универзалног генија, препознатљиву и логичком доследношћу оштрог математичара и богатством мисао оригиналног филозофа. Зато је Е. Каспрер, истакнути немачки филозоф и гносеолог модерног времена, назвао то дело „ремек делом природне филозофије овог времена у коме је супротност Њутнове и Лајбнишове филозофије давала повод за критичка истраживања“ (Das Erkenntnisproblem in der Philosophie und Wissenschaft der neueren Zeit, Берлин 1907).

Друго издање „Теорије природне филозофије“ изашло је на латинском у Венецији 1763. године; треће, двојезично, са преводом на енглеском у Лондону 1922. године, а четврто, само на енглеском, у Америци 1966. године. Загребачко двојезично издање, о коме је овде реч, први пут са преводом на наш језик, репрезентативно у сваком погледу, репродукције фототипски венецијанско издање које је сам Бошковић коригао, дотерао и допунио с обзиром на прво бечко издање.

„Теорија природне филозофије“ састоји се из три дела. Први део садржи излагање, аналитичку дедукцију и доказивање теорије; други део примену теорије у механици, а трећи део њену примену у физици. Претходно је дат концизан и језгровит преглед сва три поменуто дела, а на крају књиге, поред неких допунских погледа, налази се додатак који се односи на врло значајна Бошковићева разматрања о простору и времену. Посебно треба подвући да је Бошковић читаву књигу пропратно маргиналним белешкама које концизно и језгровито изнесе о чему се расправља, што знатно доприноси стицању прегледнијег увида у садржај књиге и њеном бољем разумевању.

Превод је веран оригиналу. Може се подвући да су преводилац Јаков Стипић и стручни редактор превода Жарко Далић успели да остану верни Бошковићевом духу излагања и да преводом учине Бошковићеву теорију приступачну савременом читаоцу. Аутор поговора Владимир Филиповић је концизно синтетички подвукао у чему је основни значај Бошковићеве теорије за модерну науку и филозофију, што знавши тако глобално читаоца о каквом је капиталном делу реч.

2. У изградњи своје теорије Бошковић се стваралачки инспирисао Лајбнишовом и Њутновом теоријом природне филозофије, прихвативши од прве примарне једноставне и непротежне елементе, а од друге атрактивне и репулзивне силе. Али, он јасно ставља до знања да се његова теорија разликује од Лајбнишове тиме што не прихвата никакву континуирану протежност материје и што прихвата хомогеност примарних елемената, тумачећи различитости маса распоредом и различитошћу положаја тих комбинација примарних елемената. Од Њутнове теорије разликује се тиме што једним јединим законом сила објашњава све оно што Њутнова теорија објашњава трима принципима (гравитације, кохезије и ферментације) и што на врло малим растојањима не прихвата атрактивне већ репулзивне силе.

На тај начин Бошковић иде својим стазама у конструкцији властите теорије, руководи се принципима једноставности и сличности у природи и законом континуитета, да би даље, на основу тога, дедуктивним путем извадио последице које се односе на састав материје и упоредио их са чињеницама опажања и искуства уопште. У таквим ситуацијама он се очитује као један од оних великих умова који једнако жељан да продубљује принципе и испитује појединости у наукама, јер налази да му анализа принципа служи да развија посебна истраживања, и обратно, да посебна истраживања могу само да продубе и потврде принципе, односно да их коригирају или одбаце. Та, у ствари, дијалектичка метода иманентна је Бошковићевом мисаоној и практичној делатности у науци и филозофији.

Он долази до закључка да су примарни елементи материје непротежне и недељиве тачке које делују међусобно силном зависношћу од њиховог растојања, али тако да не може доћи до додира тачака (елементарних честица), јер на врло малим растојањима репулзивна сила расте неограничено и у стању је да угуши ма како велику брзину којом би се једна тачка приближавала другој. Кад се

једна тачка удаљује од друге репулзивна сила се смањује до нуле и прелази у атрактивну, да би се поново смањила до нуле и прешла у репулзивну. То се тако дешава више пута, све док, на релативно већем растојању, сила не постане стално атрактивна и тада се влада према Њутновом закону гравитације, тј. обрнуто је сразмерна квадрату растојања. Другим речима, Бошковићева сила прелази у Њутнову. Свој закон сила Бошковић је графички представио у Декартовом координатном систему специјалном кривом, у науци познатом као Бошковићева крива, коју је квалитативно и квантитативно прецизно одредио.

Идући тим путем Бошковић, како истиче Ж. Марковић („Рубе Бошковић“, књ. 1, Загреб 1968, стр. 426), долази до свог основног открића, на име до постојања, измењивања и примењивања *limes cohaesivis* — тачке (места) у којој сила прелази од репулзивне у атрактивну — и *limesa non-cohaesivis* — тачке (места) у којој сила прелази од атрактивне у репулзивну. Јасније речено, али упрошћеније, постоје растојања, по Бошковићу, на којима су примарни елементи материје у стабилној, као и таква на којима су у лабилној равнотежи. На тој идеји као основној, следећи принципи једноставности и сличности у природи и закон континуитета, Бошковић заснива и развија своја тумачења механичких, физичких и хемијских својстава материје и објашњава све појаве у микросвету које пису директно присутне нашим чулима.

Извлачећи даље физичке последице из свог закона сила Бошковић је дошао до коначног закључка: да физичко тело није континуум, него дискретум; да је материја динамичка конфигурација коначног броја извора („средшта сила“) међусобних утицаја; да ниједан аргумент не доказује да је протезање материје непрекидно и да се не састоји од недељивих тачака, како је то претпоставио подвукао Ж. Марковић у својој анализи Бошковићеве теорије природне филозофије (Ibid, стр. 430—433).

3. Бошковићева теорија, од њене појаве до данас, имаала је снажно одјека међу врло значајним научницима и филозофима и заузела је истакнуто место у развоју теорија о материји и њеном саставу (Види о томе: Ж. Марковић, *ibid*, стр. 455—477).

Иако се многи њени ставови не могу данас прихватити, јер их је развој науке превазишла, она је била инспиратор нових идеја у науци. На пример, знаменити енглески физичар П. П. Томсон, крајем XIX stoleћа, трагао је за објашњењем кретања електрона, који је тек био откривен. Бошковићева идеја о могућим и немогућим путањама примарних елемената материје послужила му је да изгради своју теорију кретања електрона, узевши из Бошковићеве теорије појам стабилне кружнице. Читаву идеју преузео је и даље развио Нилс Бор, истакнути физичар наше епохе. Осим тога, Бошковићева теорија деловала атрактивних и репулзивних сила утицала је, преко великих енглеских физичара Фарадеја и Максвелла, на генезу и еволуцију појма поља сила, врло значајног појма модерне физике. Тако је ушла у савремену физику Бошковићева замисао о примарним елементима материје, прилагођена, додуше, новим сазнањима о структури материје и даље унапређена и директно је утицала на изградњу теорије поља у савременој физици.

У наведеном смислу прегантно су истакли улогу Бошковићеве теорије у развоју токовима савремене физике водећи физичари нашег времена В. Хајзенберг и Н. Бор на Међународном симпозијуму у Дубровнику 1958. године који је био посвећен двестогодишњици Бошковићеве „Теорије природне филозофије“. Хајзенберг је подвукао да Бошковићева теорија „садржи мноштво идеја које су тек у модерној физици, последњих десет година, дошле потпуно до свог израза и које показују колико су била исправна филозофска становишта којима се Бошковић руководио у својој науци о природи...“. И даље: „Ако

РУБЕР БОШКОВИЋ

се жели изразити модерним језиком главна Бошковићева филозофска теза, она се влада може рећи да је Бошковић сматрао да се у закону сила које делују између елементарних честица налази кључ за разумевање структуре материје. Оваквим погледом Бошковић је — закључује Хајзенберг — „изванредно близак нашим данашњим гледиштима“. А Бор је, између осталог, изјавио да су „Бошковићеве идеје извршиле дубок утицај на дело следећих генерација физичара из којег су произашла схватања опште механике која су инспирисала Лапласа и, можда, мање директно Фарадеја и Максвелла“.

Бошковић је проблему просторно-временских одредаба физичких појава прилазио релативистички, у основи, тако како им прилази савремена релативистичка механика и физика уопште, на сузбог тога његови ставови о простору и времену и данас актуелни. Бошковићев уски додир с физичком теоријом, када су у питању простор и време и његово дубоко усабено учење о релативности наше искуствене спознаје, као и његово оштро и коначно одређено могућности констатовања апсолутних догађаја једна је од оригиналности његове природне филозофије, истиче Ж. Марковић (Ibid, стр. 434).

4. Да се материја не протеже непрекидно, један је од темељних закључака до којих је Бошковић у својој теорији природне филозофије дошао дубоком и суптилним размислањима, која су оштро стајала наспрот привидним чињеницама опажања и навикног искуства уопште, као и наспрот општем традиционалном схватању, изграђеном на тим чињеницама, да је материја непрекидно протежна. Он је појам непрекидне протежности, у ствари, заменио појмом поља атрактивно-репулзивних сила које делују међу примарним елементима односно честицама материје, нагласивши да су оне далеко од очигледности и далеко испод граница наших чулних перцепција уопште, па да их стога треба сазнати и појмовно изградити путем размислања. Ту се Бошковић свом оштрином дотиче гносеолошког проблема, а на име, односа чулне перцепције и рационалног поимања.

Јасно је истакао неопходност критичког проверавања података стечених чулима и неопходност разлучивања привидног од реалног, упозоравајући да „мало људи оштрије памети и смелије духа уздиже себе више и, пошто одбади предрасуде, придаје важност једино разуму и једино природи ствари“. Бошковић је, одбаивши све предрасуде, изванредном оштрином свога ума и смелости свога духа наваљаво привид чулних опажања и укорењено схватање о непрекидној протежности материје, да би интуицијом генија ушао у проблеме микросвета и антиципирао глобално и квалитативно многа њихова решења, која ће тек савремена физика постепено, јасно и потпуно да размрси на основу врло суптилних и прецизних експерименталних, ослобођених могуће варке датости непосредних чулних опажања. Зато Ниче Бошковићеву теорију материје сматра, поред Коперникове теорије хелиоцентричног система, „највећим тријумфом над чулима, који је досада на земљи постигнут“, како је то подвукао В. Филиповић у свом поговору превода на наш језик „Теорије природне филозофије“.

Поред овог наглашеног супротстављања привиду чулног сазнања Бошковић врло често подвлачи да је своју теорију изградно размислањем, али истовремено упозорава да ју није измислио „по својој вољи као какву хипотезу“. Зато одбија сваку помисао да је она нека „произвољна хипотеза“, јер да је потврђена позитивним доказима и да следи „нужним и спонтаним сплетом закључака“ из најједноставнијих принципа природе, а то јој даје карактер не само једне хипотетичко-дедуктивне, него и емпиријско-индуктивне теорије.

5. Бошковић је дубином и видовитошћу генија осетио све оне тешке и праве дилеме спознајно-теоријског и практичног карактера које се поријају када се чине покушаји да се размрсе путеви у лабиринту микросвета, као што их осећају данашњи велики истраживачи када настоје да изграде, на основу огромног мноштва експериментално откривених чињеница, целовиту теорију о микросвету. Али те дилеме, ма како да су му моментално изгледале нерешиве, нису га одводиле на спречавачне скептицизма и агностицизма. Зато ће у

Станоје Макрагић

ВРТ

Видех врт у ком
На гранама стоје голубови
Видех врт у ком
На клупама леже љубавници

Видех тај врт у детињству свом
И никад никад више
Смрт је сад у врту том
Магла и шапат кише

ПРАЗНИК

Мајка отвара прозор на нашој соби
Напољу је сунце обасјало земљу
И чује се блека жаганаца
Мора да је неки празник
Заборавао сам који је данас дан
Видиш јутрос у нашој бањити
Освануло је пролеће
Док одлазим на Брег и док се враћам
Прати ме невидљива девојка сва у белом
Никада никада
Нећемо умрети

У НОБИ

У ноћи се отвара прозор
И један човек у белој кошуљи
Држе руке према небу
Као да некога зове

Глас се не чује

Одлазим а над мојом главом
Остаје осветљени прозор
И човек у белој кошуљи
Као да некога зове или моли

Ко то у ноћ шапће своје страсне речи
О љубави и нади
Које је то ноћ угрха
За бели дан

ПЕВАЧ

Седим и записујем

Љубавници отидоше у шуму
И вратише се празни и тужни

Седим и записујем

Из шуме излази старица
Са наражком дрва на лећима
Све путује и стреми
У непознату дубину

Седим и записујем и певам

Иза гласа
Како сунце расте на небу
Расте и моја песма
Печуја

НАЈЛЕПША ЖЕНА

На крају света најлепша жена
Шета сама у врту
Сунчеви зраци падају јој на лице
Лице јој се сјаји као од злата

Узалуд она руке к мени пружа
Никада она неће занонити у мојој постели
Никада она неће осванути у тој
Бела као први снег

препоследњем параграфу своје „Теорије природне филозофије“, наслућујући могућност великих открића у микросвету, јасно закључује: „Сматрам да ће и надаље бити врло тешко спознати унутарњи сплет појединих тијела, али се не бях усудио тврдити да је то посве немогуће“. А савремена физика својим открићима у подучју микросвета то стално потврђује и показује колико је Бошковић стајао испред свога времена и колико је својом теоријом природне филозофије још увек актуелан и непосредно присутан у данашњим напорима што их људски ум улаже да би што дубље и свестраније ушао у структуру материје и одгонетао тајне које она крије.

Зато појава превода на наш језик Бошковићевог главног дела представља прворазредни научни, филозофски и уопште културни догађај у нас.

6. Подвућимо најзад и једну посебну повезаност Дубровника са настајањем Бошковићевог главног дела „Теорија природне филозофије“.

Бошковић је, наиме, о свом научном и филозофском раду врло често писао брату Божу и сестри Анђи у Дубровнику, који су се за тај рад зналачки интересовали, што је врло карактеристично за природнонаучну и филозофску атмосферу тадашњег Дубровника.

Он је боравио у Дубровнику од 4. августа до 14. октобра 1747. године. Тада се врло често у Ријети Дубровачкој састајао с ученим Дубровничанином Марином Соркочевићем, расправљајући с њим о својој теорији природне филозофије, коју је у то време већ изграђивао. У свом писму од 24. септембра 1748. године пише брату Божу како се занимао питањем бесконичне деловности материје и како је дошао до недељивих тачака, ушавши у читаву теорију, о којој је, вели, „размишљао више година и о којој расправљао с господином Марином Соркочевићем у Ријети Дубровачкој“. (Примећујемо да је аутор поговора направно омашко, тврдећи у свом поговору да Бошковић „у предговору овог дела каже да је шећући по Ријети Дубровачкој са пријатељем Марином Соркочевићем дошао на мисао...“, јер тога у предговору „Теорије природне филозофије“ нема, већ у поменутом писму).

Наведено као и друга слична Бошковићева писма својима у Дубровнику довољно показују да је научна и културна средина Бошковићевог родног града била у току европских природнонаучних и филозофских збивања, па све то посебно иластрује повезаност Дубровника са настајањем „Теорије природне филозофије“, коју сада можемо читати на нашем језику, према коме се Бошковић увек односио као према свом родном језику.

Ернест Стипанић

Приступ у светлост

МАЛА БУБАМАРА обезглављено дланом ау та. Тражи његов крај, ето. Око расеченог кажипрста свија своје неједнаке тупне. Врти се, дуто и неодлучно, на врху пада. Куда све она гледа? и куда свуда хоће да одлети? мора да одлети? Дно мојег магнетног длаана, где сека воду пије, страшно је призива, потајно мами, са нокта домалог. Она гета потом благим луком линије живота, по руди великих кола тог рукиног неба, па отвара опне, ноге своје скупља, и лети ли, лети, лети. Од јуна до августа. Од дечака до старца, од жене до мушкарца. Можда до Радиног врата, или тек преко Јанашевог носа. Сви знају оно: Маџар свира, мечка игра, дивљаци певају; киша пада, деца расту, дивљаци певају. А прстима крвавим, правим чворовима дудоликим, добује по затепутој јарекој кожи; а по њему мамурном, и по медведици, и по лангу од њеног врата до његовог натеклог зглоба, машине од дречење стреке, цветне петље што очи бољу; а у коси паперје, а у длаани семење дубенице. Семење. Све се лепи, све се цакали, све се суши. А обоје цупкају и, мало-мало, па пишају уз гранат дуа, по топлој прашини, у забату каквом под киблом, раменом разномненим тек на бедем ослоњени, испод потамнелог и мирисног ораха, пишке у празно небо загледаши, све једно другом преко колена и рамена, у канаа скотрљани, скаупљани у блањавом мехуру ћуприје. Корачам по Каленићу. Тамо где на све четири стране света расте, цвета и расипа се чичак. Чичак око тезги са блањавим лаковима кромпира или пасуља смедеревског; чичак на украњеним савским шаранима и сомовима у Риба-промету, чичак у свим оним шареним распродајама дуж калармисаног Максима Гоког, на клацкалицама у малом децијем тропу под Баба Вишњићу и Трнској, око цвећара и оштрача ножева испод Мутапове, у вршинским и вршачким петерицама, под Каленић-небом. Боме, мазитјанош. И тако то. У сваком страдном часу, трену од трња, у доба багрема и јоргована, и још у време валеријана, и још под прахом сунцокрета. На коленима твојим: цупанта нијанош. Вапаш је био, каже песник, веселац ли, шарлатан ли, циник ли, муџарица ли, а на вапашу... Олаа! Живела је тако она чукунмајка Марија, у прастарим временима, у прастарим пределима: памти ли ико игде ништа о томе како је корачала, или клопала, или књавала шта је то на салашарским прелима диванила, кога је све и како све је родила, коме и колико је радила. Јер, познато је, веруј у то, да је сва људска чула имала, и влажну вршницу, и четири уда. Исто то имају и Ана и Ева, и Мари Клаод и Марија, и Ержика и Рада. Она људи мој врат оплетен од набреклих жила, руке око лонгог мог паса свија. Изломиће своје нежне прсте једног дана, једне ноћи, силазећи тако Таковском улицом, на десно раме и кук мој ослоњена. Са кошавом зелених речи, кошавом што увек из супротног правца налече, пращином умазана и песком са обала, чујајући све што расте, домећи све што је добро пободено, рушећи све назидано, разносећи све што лебди, све што пузи, све што чека, све што дрхти. Кад дува, ови бркати момци чупкају пролазницима лактове, дла нове, рамена, прсте, зглобове самокретне, и на свим језицима света говоре: Алонзи, алонзи. Има све што твоја бит хоће, од Медведнице до Монт Баден-Повела, са једне и друге стране ове шкртоножне, пар теногене лопте, све што твој творац хоће. Тај салнави свирац. Ел е банде! За пола сата седамдесет франата, најбоље светско поврће и воће. Ко хоће? Шиноа, алман, унгроа, жапоне; англе, жуџиф, серб. Четрдесет за хотелску гајбу и дамину рупу, а тридесет за момка брконоу. Таква је, ето, кошава: ветар старији од људи. Права, блесави крава са седам рогова. Са све четири стране света долази она са отвореним грудима, слебеним глом, силази у овај град на ушћу. Тражи га на обалама, под Авалом са хрстовим и багремовим шумама, на кружним трговима, по црвенима названим улици, прилази, булевари и Ђорсокаци. Очекује на песку, на ледини под плавим огкосима. На три ноге она јури, а у једном трену тек једним хладним стопалом својим земљу дотиче, или кровову кућа, или крошње. И ружи југозападну плавину Земунског брда. И матору маневарку покреће напред — напред. Поново, ето,

под темењачом капи. Са њеног белог врта капљу смрзнуте капи. Зева баба Фонта Неаза, пулсом убрзаним кашље чудно граца. (Шна њена затеже се до кичмења страхујем да бу болао да крикчем. Ако пукне ова добања, ах, кућа света! Зној капље са чела, млади низ напете надакитице, пече те ба и кичму. У возу сам? Још увек. Зар не? Карте за преглед, молим. Причај ми, сад већ, у првом лицу: граим, бесним, лудим; гледам, слушаам, пишам, говорим. Има ли неко нов од Опака? Нов од Нове Пазове? Ујвнчек ко силази, молим. Памти све отур себе. Оке беки, ноге кеки, па буњи у свет. Нес бих ја њему, њокалицу мануфактуру, разбио и растурио. Знате, не чујем баш најбоље. Ма, није могуће!? И? Ас хери. Исту ту причу причао сам, и на мало вишим местима. Ох. Бррррррр! Реши ми, молим те, враћа ли се она, после тога, у село. Долазило ми да креснем ону шибницу, олмах испод давског моста. Тако то иле сва ки дан: устајеш три сата раније, враћаш се три сата шпестер — прави средњовековни векар. Читава политичка мануфактура тортуре. Мора да познајеш и ону Јовану, Драгану ли, Зорану ли, из препотопског Тодоровог оркестра. Боже, Боже. Ово до Брестовца никад да стигне. Тресно га, јаш та, пола вилице му сасо у бокал. Ах! Кречне вилице. Понављај: не ка, не пе, не се. Гледај то лице. Реши сад чикини како се зовеш, хајде отпевај нам ону пионирску песму, причај мало неметки да чује госпо ба, како ти зовеш бакишту, шта оно има у катедралу у Фрајбургу, буди добра, хоћеш саа да пишкниш. Пишипишиш. Пиши, пиши. То је, ето, свет. Најпре растем ја, онда где дам како ти растеш, а затим посматрам како ти гледаш оне што после тебе расту. Ако размишљаш, добро је, ако не размишљаш. Доста је што имаш доста новаца, а

ИЛУСТРАЦИЈА МОМЕ МАРКОВИЋА

превише ако имаш новац, жене и власт. Имао сам два ујака: доста дуто живели су нешто лошије од словенских богова, а умии раам су тек боље од јоркширских свиња. То бриши. Напиши овако: сјајни су они биам муди, ритоски мученици и винопије, злоплатици се, помагали су сиротињу, од кудале кошцље правили, чак ни кучине бацали нису, од шима ограде око кућа и њива подизали, мало ловили и мало педали, земљу орали, били су праве кртине, свечари ли кад и сав свет, децу су правили и кључали, унцима бајке причали. А сад све бриши, па овако пиши: можда су живели, можда и не. Филајхт, филајхт: лебен ибер алес, тод унтер алес. Нова Европа, јадна Јевропа. Једно је сигурно: имали су ујани пушке, окачене на зарђалим клиновима у вајајима, двоекве човекогле што промукљам праском проговарају, једноевке људооке што зрнкаве зенице шире, отварају. Чизме до кукова имали су, астраган шубаре и преко брале, мевеље бунде и ду ксере. А на ногама још и дебеле, беде чарапе од стреке, и клопне пуне сламе. Пи-

таш ме има ли овај свет крај а мислиш да почетак нема. Питаш ме: ако нешто никада није почело, зашто мора да заврши? а ако исто то нема крај, зашто је почело? а ако је ипак почело, само ми ни не слутимо како и када, зашто не треба да буде бескрајно? Сети се Спинозе, тај лебди у вечности, а њу ни време ни трајање, и без почетка и без краја, не додирују, не схватају. На Теразијама смо, под сенком Москве, са зеленим и првеним циглама на челу, опђени породичним кулгом предака од четири колена, од четири зглоба, исто толико и зинулих матершиа. Београд се све тамне стране разлива: и према Скупштини иза коњских стражњика, и према тврђави на ушћу до које и леви и десни пут воде, и према синдикалном тргу са бронзаним Димитријем, и према прљавом пристаништу распетом између савског моста и железничке станице у распадану. Хајде да путујемо, од једног до другог светског зала, гладни и жедни, толи и боси, са жигом беде на челу, жигом сна. Ево, силази Балканском валицом Иван Михајловић, за њим бела Рада стиже, однекуд чак и Вук Петровић са Мари Клаод. Чујем бруј звучника: Од Мари Клаод До Мари Оа, из паре у капи, из слова у речи, из трбуха у свет. Гле, опет ногице пружа, рогове своје тај пуж у теби. Удара челом у пуцак са унутрашње стране. Длаановима руменим по последњим ребрима. Ручу стављам, ту. Ах, па то је већ права риба, у ружи неискљученог аласа, птица на грани, са границом у кљуну. Још једино кад би могао да ме види, да ме дрине. Да ми шапне, каже. Боже, какав ће, од тог невидљивог, немерљивог и немужтог створа, да испадне човек. Испадне жена. Не треба јој рећи: појешће те мраканац, он има три рога и четири репа, прњи је од врале. Бабарога страшикоза. Не треба јој прети: добићеш нешто ако не цврчиш, но-но, донећу сад онај прут од лепшника, идноте!, нико тебе не воли кад си неваљала, пробај само да се утишаш, безобразнице, тужабабо, убићу те! И тако даље. Ако јој првих седам година уништиш, од чега ће живети!? Таквима, затим, нема спаса. Угинуће се у гару и плавој жеравници. Он клопача, Гуме на ли, кожна ли, хармоникиа његова пуцке та над одбојницима и црвенима са паром. У једном времену тмурном и шкртом, пам тим ли тек, или знам заиста, сећам се, већ, свега што ме опомине, ништа нисам поже аео, а тако мало сам могао и хтео, чега није било, свуда око мене, тек ручку да друкжим. Уста да отворим. Коракнем. Гро-жбе сам јео у октобру, орахе сам маатао у јесен враћајући се из школе, дубенице звршкао у августу, малко нио тек што би из вимена истекло. Масне и гвечавае колаче за Ускрс, Божић, Бурбевлаан, Св. Николау, на Госпојину и Ивадану, шта и недељом понекад. Јео сам саадолеа лети, а зг ми орове ааве и турски мед, па и у јесен и у пролеће: за једно јаје главата аава, за једно друго две слебене полуопте, за једно треће добро парче лепљивог и шупљикавог меда. А авлија је била пуна јаја, познавао сам свако легаало, сваку гомилану сламе и сваку рупу у шупи. Новац није постојао, градова није нигае било на видику, а о државама и владарима, сем у књи тама глупим, тек понеко је причао. Најчешће о оним претоморским владарима, ко зна да ли су збила и живели, и оним пресоломским временима, ко зна колико је свега у њима заборављеног, колико очипљеног. Мора да је гадна наслага прљавшти не и гадости, временом, са њих саструга-на, оловним четкама орибана, кад поједне приче, подани штурји, голе речи тек, топло звуче у ушима многих. Од учкурца до бијела граа; ни по бабу ни по стричевима; на Марици бијелати платно; о бедри му она оштра бораа; немој дати умље за безумље. Гледа ме Вук, главу тај стреса, врат му се кочи, руком склања косу са мокрог чела. Он дробј Беврек и храни голубове пред Академију што слећу. Како смеју, те птице, својим смрадним резанцима кров бесмртника да засипају. Прича ми затим Вук о тим топлим вивцима, са рожнатим кљновима, што главама климају док хоају, на својим четворопрстим ногама, што огромним очима чак и недогледа виде. Из сваког провирује плави пољски голуб, никад се репани не удружују са превртачима, ни брадавичари са гупанима, а и из најудаљенијих крајева враћају се они у своје кавезе. Има у овом свету, у којем живимо, безброј оних који би и људима тако шта хтели да усаде. Многима већ јесу, на разне начине, често неприметно. Да стрепиш од куне, да дрхтиш под јастребом, да трпниш док те сиви соко кљу је, да умишеш смрад твора, да хвалиш кур јака кад черечи овцу, да ћутиш. И кад се већ ролниш, да што пре и што мирније, да што неприметније, оживиш и удреш. Да скончаш, да скапаш.

(Из првог зглоба романа „ТБИ“)

Мирослав Јосиф Вишњић

Радован Павловски

Жрџбено зрно

Покуцају на Северна Врата својим прстеном од зезде и јавићу се са својом свитом векова Здравница моја Зрну жртвеном нека хлаб да и нека се утка у дух народа и са влатом свих мора и копна моја плодност ка звездата нека се шири

Моја је ово земља ова звездана раскрсница по којој корачам и певам па на њедем ли на какав било мрак приковаћу тв таму својом звездом као круном.

ПОБУНА ЗРНА

На њих тежку земљу и камење бацају и клетву злу да се сатру да нестану али она клијају и народиће жетву васељенску

Заокрвљена као сунча и у браздама и у сну и у мојим песмама клијају разбацана и у бездану и по звездама и по мрак и од глади гоњена од човека до човека у звезданој њиви та зрна рађају тло ново а све ће издржати све ће издржати.

БАЛАДА О ЗРНИМА

Растоварујеш зрна Растоварујеш зрна

А натоварићеш А натоварићеш

На босог коњића На босог коњића

Мртеу планину Мртеу планину.

СВЕТО ЗРНО

Човек и птица од вајкада навраћају у време. Тамо га надлећу, надгледају а нити га сеју нити жању нити додирују. То је Свето зрно и оно увек светли у невремену у мрак и Човеку се на путевима приказује у божјем лику То Свето Зрно и у земљи

и у ваздуху и у води то Свето Зрно у свему што се креће непокретно је. У огрлицу је везало планине то свето зрно крај трепавица се скотрљало и чува стражу моме сну.

УПРАВО ОТКРИВЕНО ЗРНО

Посејано у тиндичи само са једним крајчицом сунца и са једном клицом кљуцао од птица, без земље без гавде тако да се као бескућна звезда скита небом исклијало је у мојој битци зрно мало

Било је оно плен и стаза црних војски али ушинуло није Било је откољено неверама али никога није продало Међу земљама и народима оно се находило.

БАЈКА

Насред пута срећше те девојка која је украсила сунце и месец и живо сребро у ђердан везала

То је само слика твог наоблаченог сна што ти на далеком путу црвену јабуку поклања.

Ако се усред олује сретнеш са птицом певачицом дознаћеш: Твоје село чисте и мету муње.

Из јајета смрти живот се леже Твоје село са птицом путује и има камена крила.

ПОКЛОН

Израна су ти суђаје поклониле сву Васиону сав простор све путеве и све судбине за песму И твоја звезда натоварена је светлошћу а ти си од камена и тврде љубави саздан па зрна растураш по пустоши и с оне стране плавог неба светлиш оданде одакле грми и где се њишу небесна жита па и у подземљу где нема светлости твоја су зрна рима нових догађаја.

(Са македонског превео Влада Урошевић)

ПОЕЗИЈА РОБЕРТА ХЕРИКА

Три столећа од смрти великог енглеског лиричара

ПРЕ ТРИ стотине година утасио се живот првог енглеског пасторалног лиричара, једног од највећих мајстора кратке лирске песме у Енглеској и једног од најистакнутијих лиричара Британије, Роберта Херика (Robert Herrick, 1591—1633), песника који је својим искреним и љупким стиховима далеко напредовао и самог свог учитеља, Бена Џонсона (Ben Jonson), тог духовног оца такозване „кавалерске групе песника“ којима је, према званичној класификацији историје енглеске књижевности, и сам припадао.

О Хериковом животу сачувано је врло мало података. Рођен у лондонској грађанској породици једног адвоката — а не у аристократској каквој су припадали водећи „кавалери“ (то јест дворски песници), његови савременици — Херик је, оставивши без оца, раним младост провео изучавајући златарски занат код свога стрица, а затим је студирао на Универзитету у Кембриџу, дипломирао у 26. години живота, живео неко време у Лондону дружећи се са поетама-кавалерима, и коначно, у 38. години постао англикански парох у једном забаченом лондонском месту. Тим позивом није био одушевљен, а према неким неотривеним вестима морао га се прихватити у знак пажње према неком племићу који му је то место исподстигао да би му се одужио за извесну услугу. Када је у 36. години живота, пред специјалном комисијом енглеског парламента, изјавио да не признаје пуританску црквену власт, удаљен је из парохије 1647. у њу враћен тек 1660. године, дакле у време када му је било 69 година. Ту је проживео остатак живота живећи, као нежења, врло скромно и повучено, далеко од бурних политичких догађаја Лондона, сав заокупљен једноставним радостима и својом поезијом, за коју није доживео да прими заслужено признање.

Писањем поезије почео се бавити тек у подмаклим годинама живота, дакле у време пуне зрелости када себи није могао допустити икакав стласки пропуст.

*Боље да ми књига буде усмрћена,
Нег' да живот живи неусавршена.*

писао је он сред тихе доколице свог скромног дома где му је једино друштво представљала доброћудна служавка Пру (Pru) и разиграни пламен на огњишту, у припростој атмосфери енглеског села које је тесно повезивао са врлином и недужношћу попут неког британског Хорација и са искреном, надахнутим, простодушношћу као неки енглески Бернс:

*Ту, ту, у скромном живим стану,
Најјефтинију једом храну;
Нек оскудна је, нек је проста
За Пру и за ме биве доста.
Боб, грашак, рена, боранија,
Јер задовољно храна прија.*

У својој програмској песми — некој врсти увода у збирку од 1200 стихова под насловом „Hesperides“ (Песме запада), објављеној 1648. године а започетој још у време Хериковог првог свештениковања, дакле после 30-те године, заједно са његовим духовним песмама, „Узвишене песме“ (Noble Numbers) обухваћеним истом књигом — Херик најављује неамбициозне тематске оквире своје поезије, неку врсту резимеа свог дела:

*Ја певам о потоцићу, о бехару и птици,
О цвећу пролећа, лета, о љубавној
сенци,
О мајском колу, чезама, гозби
и селима,
О невести, младозењи и свадбеним
јелима,
О младости, о љубави; на тако певам,
значи,
О пуној разузданости што невиношћу
зрачи.*

(Садржај књиге / The Argument of His Book).

Та „невина разузданост“ (cleanly wantonness) која прати Хериково уживање у чарима овога света, та разиграна чулна враголастост, очигледна се у овој збирци кроз веселе, живе и отворене лирске песме, епитграме, епитафе, и друге врсте кратких песничких творевина које се одадикују изванредном прецизношћу израза. Теško би се могла замислити иједна антологија енглеске поезије без оне, за оно доба толико смеле, песнице која представља Херикову најљупкију разраду његове омиљене теме слатког немара, далеко успелију од Џонсонове песме „Стално бити елегантна“ (Still to Be Neat):

*Кад се слатки немар хаљине дотакне,
Враголанку у њој он намах подстакне:
Шал прбачен овлаш што достиже
скуте,*

*По плећима ресе лепо разасуте,
Својглава чипка извијеног лука,
Што к'о замка руби гримиз од
прслука,*

*Посувањен рукав, с кога стреме траке
У правцима разним к'о збуњене зраке,
И привлачност оног ненадног набора,
У сукњи немирној к'о буре сред мора,
Ципела на пози овлаш везана
К'о полама нека вешто обуздана, —
Све то за ме има много више чапа
Нег' педантност нука без слатког
немара.*

(Уживање у немару / Delight in Disorder)

Хедонистички по ставу, пагански по топу, Херикови стихови откривају необичног пристајалицу класичних погледа на поезију чии су узорни латински песници: Катул, Овидије и Хорације, али чија је функција да слави једнаставне обреде из енглеског сеоског живота, изникле далеко негде у паганско доба давних предака, драге оби-

чаје које је пуританска енглеска црква Хериковог времена немиланце нападала.

Већ самим својим спољашњим обликом Херикова поезија морала је изазвати интересовање. До времена када је Херик почео да пише песме, римовани дистих већ је био увелико искоришћен и то са приличним успехом. Међутим, Херик, давши му садржинску свежину, почео га је употребљавати и у неким новим комбинацијама. Истанчано Хериково уво, посебно осетљиво на све звучне утиске споља, учинило је од тог даровитог човека великог поклоника музице, и његовим стиховима даровало изванредну разноврсност метричких комбинација, врло смелу за оно време, нове врсте милозвучних строфа: на пример са баладским обликом иза којег следи један једини спондеј, да би се успорио ток радње, затим, комбинација троструког јамбског стиха, урођеног у нови стих од само једног јамба пта; и сама алитерација, тај нераздвајни песнички украс старе англосаксонске поезије, код Херика има не само музичку него и посебну значајску вредност истицања најважнијег појма у строфи:

*Нареди ми да умрем и ја ћу се
усудити
Да изазовем умирање да умре за
тебе —
(Антен / To Anthea).*

Многе песме самим распоредом стихова и строфа подсећају на тему коју обрађују (што се већ јављало у енглеској књижевности) као на пример „Стуб славе“ (Pillar of Fame), и све су исковане, као филигрански радови у злату, у творевине савршене форме и елеганције. И Херикова најлепша песма, надахнута најчешћим цветом енглеског сеоског пејзажа, својим обликом строфе и увученим и извученим стиховима, сугерира филигрански брош у облику зеленаке, и истовремено — као што то бива у Хериковим најуспелијим песмама — и саржним савршеном успело износи Херикову омиљену тему о пролазности земне лепоте:

*Зеленако лепа, туа нас свлада
Што цвет твој с овог света хита
Кад сунце младо, које тек се роди,
Још стигло није до зенита.
Стани, стани
Док овај данак ужурбани
Не доброди
До вечерњег свог опела;
Да помолит' се с тобом крену тада
И ова наша трошна тела.*

*И ми одавде одлазимо рано,
И наша пролет брзо мине;
У грлеж и ми брзо истаримо
К'о ти и све што нагло гине.
Умиremo,
К'о твоји кратки сати гремо,
Испаримо.
К'о капи бујне летње кише
Ил' к'о бисерје, од росе саздано,
Да нико нас не нађе више.
(Зеленакама / To Daffodils)*

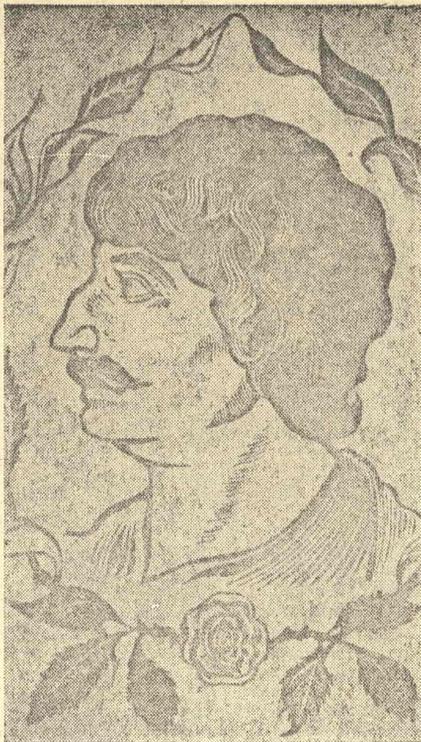
По мишљењу књижевних критичара, Херикова љубавна поезија — ма како љупка она била — није у ствари лична, његове драгине, сматрају они, само су идеализоване девојке са именима узетим из класичне књижевности Рима и Грчке. Међутим, извештај број Херикових стихова — начином на који нам саопштава Херикова осећања и снагом којом описује песничкову страст — изгледа да оповргава такве закључке. Истина је да Херикове многе љубавне песме плене недужношћу и чедношћу, као на пример његова надамсве позната песмица од осам стихова:

*Трешње зреле и румене!
Купите их сад од мене!
Питате ме: — где су зреле? —
— На уснама Цвиљ миле
Што их љубак осмех кити,
Ту је оток трешњевици
На ком трешња целог лета
Плод доноси, стално цвета. —
(Трешње зреле / Cherry ripe);*

истина је да недужно и љупко-подсмешљиво према самом себи, па и помало сетно због песникове усамљености, звучи често навођени Хериков сонет од 7 дистиха посвећених одазаску седам измишљених драгана са класичним именима:

СА ИЗЛОЖБЕ „ЛАЛЕ“ — БЕАКО СТАНОЈЕВИЋ. ПОРТРЕТ ЖЕНЕ У ЗЕЛЕНОМ

РОБЕРТ ХЕРИК

*Ја изгубих од лане
Многе нежне драгине:
Горду Цули изнад свих,
Сафо преу од свих њих.
Белопуту Антеу
К'о небески кристал сву,
И Електру, и Мирру
И нег' леут и лиру,
И Корину умну с њом,
Са досетком чаробном,
И Перилу коју знам; —
Само Херик оста сам,
Гужан око да роси,
Док га смрт не покоси.*

(О одазаску својих драгана / Upon the Loss of His Mistresses).

Међутим, напоредо са таквим песмама, теку, у истој збирци, и стихови који изгледају исувнише смелни и чулни и који зацело нису настали из неке пуне песникове жеље да запањи читаоца извесним вешто компонованим, и једно време у књижевности врло помоћним, кончетима какве је волео да кује оштроумни и јединствени Џон Дон (John Donne), један од најпребралијих песника у енглеској књижевности. Кад боготвани песник Херик, надамсве доброћудан и весело човек од овога света — који је као по некој казни био одређен за свештеничко звање — употребљује дах своје драгине са мирисом печене крушке, кад уздише:

*О, колико би желеле моје усне, ох да
им је, да је
да пољубе твоју ножицу белу и без
маља као јаје
(Њене ноге / Her Legs);*

или кад одушевљен лепотом жене, чије јако оцењује као истински уживалац у добром једу и колачу, кличе:

*Брававица зове Цулијина нага:
Ево ти јагода, а ево и иллага!
(Сир и кајмак / Cream and Cheese),*

онда такви стихови сами собом показују да их њихов творац није писао ради пуког ефекта необичности, него да су то песничке творевине подстакнуте истинским дивљењем према жени као дивном чуду и радости од овога света, правим доживљеним путем уживањем. Уосталом, није потребно улагати посебан напор да би се у Хериковој збирци пронашле песме надахнуте лично проживљеном песничковом љубављу. Прве из те скупине писане су у доба песникове пуне мужевности и упућене су свакако једној одређеној, а не уопштеној, љубљеној жени, вероватно почев још од овог искреног позива у његов припрости дом, написаног у истом ритму, као и Марлоови (Christopher Marlowe) познати стихови (Хајд, живи са мном, и буди ми љуба / Come live with me and be my love) и управо исти такви Донови (у песми Мамац/The Vait), само у атмосфери природнијој и припростијој од Марлоове и без Донове подругљивости:

*Хајд' живи уз мене, да ти виде зене
Све радости што су за те припремљене:
Слат коју ти пружа ово село моје
За трезу твоју, за узглавље твоје,*

на преко свечане изјаве из које драгана са знаје да је тај епикурски песник целим телом под њеном влашћу:

*Ти си сав мој живот, моје срце, моја
љубав цела,
И у оку моме две блиставе зене,
Под влашћу је твојом и најмањи део
мога тела
Да за тебе живи, за тебе да сене.
(Антен, која му може све наредити / To Anthea Who May Command Him Everything),*

све до оне најистинскије проживљене максималне љубави која се сва истиче из душе и тела песниковог, слатке као живот и снажне као смрт, изражене у вероватно најлепшим и најумалнијим Хериковим стиховима, посвећеним Јулији, које неки критичари, међу којима и Кристофер Рикс (Christopher Ricks), с правом употребљују са Соломоновом „Песмом над песмама“:

*Ти се мрак не бој, он језу не спрема;
Па шта ако горе месечина дрема?
Звездице не знати
Теби светлост дати
К'о свећњаци сјајни што им броја
нема.*

*Стој, Јулија, пусти да освајам тебе,
Па тако да мени ти приближиш себе:
Кад сребрне твоје
Ноге такну моје,
Своју душу ја ћу источи' у тебе.
(Јулија, Ноћна композиција / To Julia, A Night Piece).*

Тој Јулији посвећено је мноштво Херикових љубавних стихова из доба песникове пуне мужевности, па и последњи вапај за љубљеног песника који, замислајући себе на самртничкој постељи, види обесмртњење своје љубави и свота тела у тој вољеној жени:

*Очи му затвори кад га смрт окупи,
И последњи дах му ти у себе уни.*

Друга група Херикових љубавних стихова, написаних у позним песниковим годинама, истински лично проживљених, својом једноставношћу, искреношћу, извесним негалуменим подсмешљивим тоном према самом себи у својој старачкој немоћи с једне стране, и жарком жељом песниковом да љупкој драгаћи пружи радост, у великој мери подсећа на позну поезију Вилеама Батлера Јејтса (William Butler Yeats), највећег ирског песника, чија ће невероватно подмлађена муза компоновати своју најбољу зрелу љубавну поезију тек у далеко подмаклим песниковим годинама пуних триста година од онога дана када је Херик угледао овај свет. Као и то Јејтсово песничство, тако су и Херикови позни љубавни стихови сасвим у овом свету, на овој лепој земљи на којој би да продужи сласти уживања потпуно занемарујући обећања неког другог света после смрти којему би се, као свештеник, Херик морао радовати. Као код Јејтса, то је или позив на оживљавање страсти, обамраде од човекове старости, као у Хериковим стиховима упућеним његовој љубавници:

*Помози ми, чаробнице,
Моја виле, свемоћнице:
Стар сам да бих утражњав'о
Што сам некад обичав'о.
Извајај ми сува бедра
да к'о некад буду једра:
да л' постоји чаролица,
да у ножи плам засија?
Езон знаде (књига тише)
Купке што за подмладише:
наћи лека (ако знадеш)
да севнулом снаге дадеш
само тебе да дарива.
(Својој љубавници / To His Mistress),*

или пак удељиво уверавање упућено драгачи, витални стихови поноса, исконске снаге и оптимизма, вера у неумишљивост љубави као и она Јејтсова (Да пламен избиви и из мртвог камена: — Свуда љубав може да никне / у млазу снажном да цикне):

*Коса ми је седа, твоја црна млада,
И радост ће наша због тог бити слава,
Јер опречност крајња уживање раба:
Са слике је нама та истина знана
Где Венера стоји крај древног Вулкана
(О својој седој коси / Upon His Gray Hair)*

Као што се Херикове световне песме из збирке „Hesperides“ држе овога света, тако су и Херикове тзв. побожне песме далеко од мистике и хришћанске теологије. Херик се обраћа богу или као добром пријатељу са којим разговара на равни поезије или пак, као дете свом добром и вољеном оцу без страхопоштовања, тогласно, људским стиховима нежно и незлобиво (Као што ће се око двеста година касније Блејкво детенше (William Blake) у „Песмама невиношћу“ (Songs of Innocence) обраћати божјем богу):

*К'о дете пред тобом стојим
И рукама машем својим
Што од силне студи зебу.
Ја их дижем твоје небу:
Благослови смерног мене
Наш оброк и окупљене.*

Далеко од мистике и интелектуализма енглеског метафизичара, Херик, дакле, нема амбицију да осваја широка просторства мисли и да мери дубине психе неизмерне. У правом ремек-делу кратке песнице — којој уз Бернсову (Robert Burns) једва да има равне у британској поезији — Херик се чврсто држи добре старе земље и усних оквира своје омиљене теме, чврстог тла енглеског села, живота онаквог каквог га је тамо упознао, и љубави онакве какву је прижељкивао и какву је зацело и доживео. Ти његови стихови, уобичајени и правно савршенство минијатуре набијене брљом и истинском лириком, потквасали страшћу, подсећају — како неки критичари лепо запазише — на најлепше филигранске рукотворине од злата какве је Херик знао да искује у радниоци свога стрица. То је савршенство јасне, прозрачне, сажете и језгровите песнице, изражене језиком који је у највећој тада могућој мери био близак народу.

Поезију Роберта Херика, тог истинског уживаоца у малим стварима, тог љубитеља добре каљиче и доброг друштва (какво је ретко до њега навраћало), коју су становници његове парохије знали наизуст и усмено преносили с колена на колена још једно после песникове смрти, Херикови савременици увелико су потцењивали. Занемаривана готово 150 година, она почиње добити праву оцену вредности тек у раздобљу енглеског романтизма, дакле крајем осамнаестог и почетком деветнаестог века (да споменемо само неке: Шеллија и Китса, који су се одушевљавали Хериком), да би у деветнаестом столећу доживела велика признања посебно код песничкине Елизабете Барет (Elizabeth Barrett) и песника Свинберна (Algernon Swinburne). На тој висини Херикова лирика остала је и данас у процени енглеских књижевних критичара и песника, посебно код Роберта Грејва (Robert Graves), водећег енглеског песника данашњице.

Ранка Куић

ОБНОВА СЕВИЉСКОГ БЕРБЕРИНА

ПОСЛЕДИЦА нових интересовања за ово ремек дело „Лабуда из Пезара“, било је и критичко издање његове партитуре, на основу поређења неколико постојећих аутографа, 1969. од стране италијанског музиколога и диригента Алберта Цеде, који је на 19 густо штампаних странаца по-бројао сва „традиционална“ додавања и допуњавања, која, срећом, нису могла да нашкоде дугом животу овог генијалног дела. Следећи, и иначе, жељи за отклањањем сличних наслага на свим пољима уметности, полако али сигурно уводи се пракса извођења овог очишћеног „Севиља“ а Клаудио Абадо га је и снимно за плоче, и тако учинио опште доступним. На том снимку Розину тумачи мелосопран (Тереза Берганца), за који је глас Розина и писана. Слушајући ту оригиналну верзију ми смо у прилици тек сада да сагледамо праву вредност дела, које је, лишавајући се свакојаких додавања, неукусних „бравура“, засјало једним чистим, рекао бисмо, и сериознијим сјајем, и утолико неодољивијим. Дело не само да добија на својој „специфичној“ тежини, већ и односи између ликова баш као и они сами колико се ком плакују толико постају и „реалнији“. Нису више само лакранијашка латос! Розина, благодарећи „отежању“ свога гласа на лаклас, и „озбиљнијим“ флиоритурма, постаје чак „ближа“ Бартолу, помаже његову вечну игру око ње, јер се и сама игра неке вечне игре, ишчекјујући свако јутро неки нови „Један глас што мало пре чух...“ (ње на уводна арија). То Бартола „ослобађа“ потребе да буде баладаста лутка, па самим тим Базилано постаје више чанколиз, онај коме је главно да се о неког „чеше“. Најзад, Алмавива престаје да буде онако немоћан, а Фигаро, више славан по својим саморекламамерствима, њо што је у ствари мештар на делу, добија своје заслужено место. Једном речју, ова „домерања“, у већ залеђеној шени традиције, права су трансферија делу, ако ни због чега другог а оно уместо кореографије лутака, доживљавамо живу представу аутентичних и ослобођених ликова.

Дабоме, оно што је најтеже то је променити и ослободити се традиције, поготову кад је она постала „прави“ живот. Тако нпр. када је Бојан Ступица, тај легендарни сценски оцеснар, поставио у нашој Опери 1961. „Севиљског берберина“, ког је сада, после М. Сабљића, режијски

СЦЕНА СА ОБНОВЉЕНОГ ИЗВОЂЕЊА „СЕВИЉСКОГ БЕРБЕРИНА“ У ОПЕРИ НАРОДНОГ ПОЗОРИШТА У БЕОГРАДУ

обновио Боровоје Поповић, Стана Бурић Клајн у „Политици“ била је изненађена његовим традиционализмом, колико ни за даљу није одступило од познатих и овештавих решења и шаблона...

Гледајући и слушајући у Бојановом декору ову данашњу обнову (наравно и на жалост музички уобичајеног „Севиља“, а не редигваног), ми је више доживљавамо као репертоарску потребу, као могућност коришћења нових, придошлих, снага у једном делу које увек има захвалну публику. У том погледу Б. Поповић био је најпогоднија личност, јер се свега добро сећа, а од оног што је сам допунио и надограднио најмање нам се свидела његова „колективност“ према певачима, што им је и у највећим сценским „стресовима“ обезбедио улабан живот на рампи...

Уз старе и прокућане припаднике „Севиљског берберина“: А. Веселиновића (Базилано), М. Протића (Алмавива) и Т. Сластјенко (Берта), видели смо и три нова интерпрета, међу којима је и носилац насловне улоге Слободан Станковић о чијем смо Фигару, приликом његовог случајног „скокања“ у стару поставу, већ писали најпохвалније, што и сада понављамо, мада нам се чини да је онда био за нијансу лежернији и разигранији. Гордана Јевтовић, лауреат „Чајковског“ из Москве, представила нам се као мало романтичнија Розина, са блиставо испеваним ефектним висинама. Кад се више „баци“ у вртлог комичног, кад осети да и она сама др-

жи конце игре, биће то Розина какву нисмо имали од Наде Штерле.

Најзад, ту је и Дон Бартоло Небојше Маричића, правог јунака вечери, који је низом прилагођења, проживљених на оној најфинијој комичарској жици, са читавао палетом боја у гласу, који је звучао и меко и лако, учинио на нас један не-свакидашњи утисак. Ми смирено можемо рећи да се на нашој сцени од рата на овамо није појавио ни оригиналнији ни бољи Бартоло. Била је то једна студија, један сјајан пример како се од једне „говорне“ и дозлабо „шмирантске“ роле, прави један музичко-сценски домет! Његов Бартоло у многоме је дао тон вечери, и у многоме би био и основа за једно ново и ну-жно сагледавање оригиналног „Севиљског берберина“, који нам, усталом, Опера и дугује.

Оркестар Боре Папћана ни у увертири ни у „Темпоралу“ није заблистао нужним сјајем. Бројни неслада између гудачког и дувачког корпуса још више је истакао тај утисак. Усталом у свему прецизан и по-летан.

Ми не знамо у чију надлежност спадају „скокови“ у партитурџи, али неодољиво је један ансамбл, у сред његовог трајања, од квингета враћати у секстет (финале првог чина), баш као што је несхватљиво бли сати све речитативе и писмо Розине, које је једини разлог за другу арију Алмавиве.

Слободан Турлаков

Бета Вукановић, Марко Мурат и вајари Боко Јовановић, Симеон Роксандић и Петар Убавкић. Дух минхенског академизма давао је заједничко обележје током дугог низа година члановима „Ладе“ мада је међу њима, од самог почетка, било уметника који су тежили савременијим ликовним концептима. Тако је било све до XXIII изложбе која је одржана 1939, на којој су се појавила имена сасвим друге и другачије уметничке оријентације: Петар Лубарац, Јефта Перић, Михајло Вукотић, Борђе Поповић. То је означило раскид са такозваним „идеалистичним реализмом“ Предића, Мурата, Стевановића. И опет је Милан Кашанин најизразитије исказао ту нову компоненту „Ладе“: „По својој унутрашњој дисциплини, по својој спољашњој коректности, по својој хијерархији старијих и млађих, по љубави карној груд, по скромности у држању и обаврности на речима, „Лада“ је све докора личила на патријархалну породицу из Веселиновићевих прича. На њеном челу, као духовни отац, стајао је академик Урош Предић, са својим веродостојним портретима и псеудоистичким иконама... Али од пре неког времена, а од ове изложбе нарочито, „Ладиног“ јединства нестало је. Најновији њени чланови — Лубарац, Перић, Вукотић, А. Павловић и Б. Поповић — немају у својим радовима ничег сличног са идеалистичним реализмом својих старијих другова. Је ли то знак обнављања или крај Ладе?“ — питао се на крају Кашанин. Време је одговорило потврдно. „Лада“ је надживела и „Српско уметничко друштво“, основано 1907, међу чијим оснивачима је била и Надежда Петровић. Одавно је нестало и познате и изузетне групе „Облик“ (основане 1926) у којој учествују најпознатија имена наше међуратне уметности — Сава Шумановић, Бијелић, Добровић, Јоб, Тартаља, Сретан Стојановић, Коњовић, са сцене је нестало и Коло југословенских ликовних уметника (1930) које је имало амбицију да „зачује“ све југословенске уметнике савременог уметничког става“. И баш управо због те своје дуге историје, због континуитета трајања, ова данашња изложба делује као својеврсна рекапитулација целокупне српске ликовне уметности двадесетог века, делује хетерогено али аутентично, историјски уверљиво и — поучно. Многи сукоби до којих је долазило због супротних стилских концепција, због неспоразума око овог или оног „изма“, појачани су патином времена — остало је дело, вредно и понекад усамљено, остала је она чудна и помало дирљива усаглашеност супротности које се данас уклапају у ту општу слику наше савремене уметности. Због тога и овај савремени део, дела садашњих чланова „Ладе“, различита и по концепцијама и по квалитету, као да је окренут будућности — све је почњено времену. Као да се већ наслућује историја.

Срето Бошњак

Љубав света

Све земље света гаје љубав ко пчеле, љубав човека према човечанству у њима живи, љубав и звездани путеви човека и путеви земље, радосни и бели.

Све земље би да миром се умију грлице, димњаци уморни и прозрачне палате, гробови на којима се вију ружичњаци и цвркути и њиве на којима сунце покрива плодове, златне.

Свим земљама је доста глади, крви, у крви отаца расле босе деце, унакажених лешева од којих дрхти гола земља, сиротиње која последњи грмен живота мрви, згаришта на којима су снова пребројавали месеци.

Све земље воле моју земљу лепота, уче од ње како се кује звожђе људскости, тако потребне свету, звездама и земљи, гледају како мој народ слободу на рукама носи сваке бразде и сваког човека.

у своје срцу песмотворном, слушају како се слобода воли од наших планина своа и поздрављају цвркут нових видика у колевкама росе.

Некада ће све земље ко земља моја коракором радника мерити васнону, сејати на звездама и планетама лепоту земље радника, њиховог братства које покреће реке, путеве, планине, језера знона,

некада ће цео свет бити црвена родности и мудрости боја, радници ће из геожба своје љубави новог човека света, човека мира излити.

КОПАЧИ ЗЛАТА ЖИВОТА

Африка са лицем од злата, са лицем од цветних кула, са косом од сребрних водопада, са душом од једнакости. У афричким земљама злато сија ко сунце, птице и мноштво дивљих звери хране се сунцем, а црни људи који су досад само улећивали живот белих људи и чије је гладне лешеве гугала златна земља, који су се кретали, сковали као животиње и они ће се хранити сунцем, када бодержи колонијализма не буду ешше ници крв злата и црне деце, када снажне реке буду родиле светлост за све црне људе који неће више умрети у маковој крушци ноћи, упрегнути у рикшу дана робовања, када ће шуме стрострчке пролистати за све шуме топова и бајонета које су бели људи срамно засадили поред скупоценог, преленог тропског дрвећа

за смрт црних људи који доносе живот, хармонију златне земље и златног црног народа који ће изјезрити из својег чела, достојанствену, слободу, злато живота, достојно свакоме који воли црне људе који су у колибама црним горели ко тропске шуме с оружјем за слободу, за живот који неће никад више бодљикавим жшцама ограђивати на својем длану бели животи.

СА ИЗЛОЖБЕ „ЛАДЕ“ — ЖИВОЛИН ТУРИНСКИ: „ИНИЦИЈАЛ“

ЛИКОВНЕ УМЕТНОСТИ

ИЛУСТРАЦИЈА И СИМБОЛИКА

Крсто Хегедушић: Картони за фреске „Битка на Сутјесци“ у Спомен-дому на Тјентишту, Галерија Дома ЈНА, Београд

ЛЕГЕНДАРНА Сутјеска добила је још један споменик достојан своје историје и величине херојске борбе наших народа против окупатора. Поред монументалног споменика вајара Миодрага Живковића и спомен дома архитекте Ранка Радовића, дошао је и циклус фресака Крста Хегедушића као завршна поанта овог јединственог ликовног обележја једне од најславнијих странаца наше народноослободилачке борбе.

Задатак, постављен пред сликара Хегедушића, није био нимало лак ни једноставан. Не само због величине задатка у односу на историјске чињенице, већ пре свега због потребе да се једна огромна и сложена истина представи, ликовним језиком, једноставно и јасно за најширу публику, овај посао изискивао је максималну концентрацију, одмеравање сваке речи, проверавање сваког елемента, сваког детаља. Требало је једну невидљиву, неопипљиву истину херојског отпора исказати тако да свиштина подвига остане нетакнута а да ипак добије једну другу и другачију димензију: аутентичност уметничке истине.

Требало је, дакле, спојити илустрацију са симболиком, наративно са синтетичним, истину живота са истином уметности. Хегедушић је то разрешио на свој добро познати начин: сигурним експресивним цртежом, смипљеном композицијом и шкртим али функционалним колоритом, са јаким унутарњим напонам који сваком потезу даје елементарну снагу и чврстину. Ту повезаност мотива са адекватним ликовним изразом најбоље илустриве фрежка „Тито на Сухи“: у првом плану једне широко засноване панораме уздиже се чврста, монументална фигура Тита, на фону помодљеног дрвећа, разбијеног камена и обриси далеких брда, сам и замишљен у неком неодољивом миру, али са погледом који долази из неке тајанствене дубине бића а насупрот њему — једна мрка стена, у маси, потенцила ту монументалну сигурност и свеобухватност.

Циклус је иначе компонован од дванаест тематских јединица које све заједно представљају ретко упечатљиву целину: Окупатор, Збјег, Плакати, Тифусови, Колона, Рањеници, Тито на Сухи, Сутјеска,

Дјена и пси, Аубин гроб, Пробој и Мртвачки плас фашизма.

Изложба ће несумњиво подстаћи многе гледаоце да на лицу места, у Спомен дому на Сутјесци, разгледају ово монументално дело наше уметности.

НАЈСТАРИЈЕ УМЕТНИЧКО ДРУШТВО

Друштво српских уметника „Лада“, 1904—1974: XLVII изложба, Народни музеј, Београд

ДЕЛУЈЕ као својеврсан културно-уметнички феномен: најстарије уметничко друштво у Србији једино је преживело све климе и све прогресе времена, друштвене, политичке и естетске, а никада у својој структури није имало никаквих програмских одређења. Друштво је окупљало уметнике најразличитијих схватања са једним јединим циљем: „Неговање уметности“ и једним јединим средством: „Приређивањем изложба у отаџбини и ван ње“. Друштво је било и остало отворено за све уметнике па ипак, као да се кроз ту отвореност формирао неки посебан карактер који би могао, иако условно, да се дефинише као својеврсна физиономија Друштва.

Пшћући безмало пре пола века, 1926, о деветој изложби „Ладе“, критичар Милан Кашанин констатовао је: „Изагачи су у већини бивши минхенски баџи и садашњи наставници. За добар део њих је идеал бити коректан, сликати и вајати онако како се то учи по државним уметничким школама. Велики уметнички покрети и дела који су створени у Европи за последњих педесет година као да их се нису дотакли, нити се код њих осећа јача потреба за личним изразом. Отуда ова изложба, умногом, има нечег старинског, наставничког и званичног озбиљног“. Ова давна оцена најстаријег уметничког друштва у Србији могла би се, са малим корекцијама, протегнути на цео период развоја „Ладе“ до другог светског рата.

„Лада“ је основана 1904. године најпре као савез српских, хрватских, словеначких и бугарских уметника, после великог успеха IV југословенске изложбе. Оснивачи Друштва српских уметника „Лада“ били су сликари Урош Предић, Ристо и

Песници са Манхатана

Америчке медитације (IV)

Следећи адресу из огласа с последње стране „Гринич воиса“, те топле и узрујане септембарске ноћи, напослетку крећем трагом и живих, свеједно којих, њујоршких песника. Дотле ми се „децило“ већ хиљаде ствари у вези с њима: најпре тај њихов град, непрегледни Бабилон, затим сусрет с километрима књига на регалима у библиотекама, и књижарама опседнутим купцима и у поноћ, губљење неких препорука код Вашингтон сквера, затим... Зауздавам се пред омижком (шест-седам спратова!) зградом у 25. улици, изљутане, гараве, фасадне, са обавезним спољним пожарним везаним степеницама. Нигде „прилаза“, фирме или афише која би потврђивала „Отворено читање поезије“. Прекорачујем старински, шкринави праг, на ризик, оптерећен сваковрсним причама да те овде, на Манхатану, у сваком часу може неко да заскочи из ћошка. (Зашто то не би могло и овде?). Тек на другом спрату, иза дрвених и скрпљених врата, налазим тај „Атеље за креативни покрет“ (како стоји и у огласу)...

Пошто се збрало нас двадесетак, без наде да ћемо још кога дочекати, власница атељеа прозва непознате песнике — свако ко жели да чита, једнаставно нек подигне руку. Остала је неподигнута само једна рука. Моја. И да сам био спреман да читам, било би ме стид да то чиним, пошто сам платио за то... Но, узалудна од једног долара није сметала осталима, па је почело маратонско читање. Али, судећи по поезији коју су читали за мене (једином од публике!), цена њиховог само присуства макар и у овако скромном атељеу, морала је бити неупоредиво већа! Муза је окрнула, овацх, једино неког младог Принца и његову поему о дану на бубвој пијаци (уопште није споменуо проблем црне коже и добио је искрен, дуг аплауз, од свих). Остали читачи испунили су своје ње речи и крхотина подвести на недовољне љубави, чуда од немогућности успостављања комуникације, одауке, бекства, на све чиме се од памтинека изнедрала васколика књижевна омадина, баш као и стари, јалови, скрибомани. Зачувујуће неубедљиво, штавише патетично, делују и повке на рачун Председника (Никсона, не више Џонсона!), те томиле „оргазама“, АСА, не више кричи, већ узречиче као што су „shit“, „fuck“ или „masturbation“. Само још оне ретке, али ипак присутне залутале овчиче блуде за неким „јутрњима Голуба Венеције“, минаретима Истамбула, док нека, пак, девојка зеленог лица, љуби Мартина Лутера Кинга на ТВ, „јер има тако велике усне“...

Неколико дана касније присуствовао сам читању Ан Волдман, у Барнар Хол колеџу, преко пута Колумбија универзитета. (Овог пута сав приход од узалудна ишао је још увек младој и популарној поетеси.) Иначе, Воламнова је „веома моћна“, али најпре као „воб“ и свестрани организатор једне од многих њујоршких „политичко-сексуално-песничких група“. Њена група се зове „Песнички Пројект у цркви Св. Марко у Боверију“ (угао 10 улице и Друге авеније, иначе сасвим лумпенпролетерска четврт града). Давно „рашчињена“ црква позната је по несвакидашњим песничким манифестацијама групе (у поноћ), као и по вредним именима која окупа на својим читањима: Октавио Паз, Ричард Видлвр, Јосиф Бродски, Роберт Пен Ворен... У Св. Марку „крв нисано“ је три генерације данас истакнутих америчких песника (Ален Гинзберг, Френк О'Хара, Кенет Кох, Пати Смит, Рон Падгет...). Данас Песнички Пројект издаје запажени авангардни часопис „Свет“, има продукцију видеотејп и грамофонских плоча посвећених песничким, библиотеку, разна ситнија издања као што су поштанске карте са стиховима и др Поетика Пројекта, по речима њеног шефа, искључиво је ангажовано писање. Међутим, поезија саме Воламнове је сасвим штура, и као прона, и као конфесија, и као протест („Пошто сам свесна своје младости — волим те свете!“). Њеном магнетизму на позорници поприлично помажу опуштено (док чита потраже боцу с вискијем), „филмска лепота“, као и дуга, савим прозирна, љубичаста

хаљина — без које се сликала чак и на корицама своје прве књиге!

Од свих данашњих америчких песника, код нас, и уопште у свету, најгласнији је, и веле најфотогеничнији (мада не и најбољи!) несумњиви апостол бит песника, „Распућни савремене америчке поезије“, тај „брадати Снешко Белић модерног поштва“, „велики гуру“, и како му још не тепају или га руже — Ален Гинзберг. Тешко да би Гинзберг имао толико утицаја без тог свог ореола насупног суперстара, једног већ институционализованог мита у који је похрањена племенита нарав, пркос, нихилизам, радикализам у захтеву свих врста ослобођења читаве јане генерације која је у последње две деценије својим циновским многољудством ступила на америчку сцену. Гинзберг је полифони песник, дугих, разгажених и лако схватљивих (и прихватљивих) стихова у којима је могуће ослитнути кадешце из јеванђеља „Ова Витмена“, чак и оног правог, древног, или мрачног Блејка који долази директно из пака, али и оне мирне, примирене, Буде с Далеког истока. Гинзберг није само пропагатор хедонизма или чудних медитација у високотражној штампи, већ је и плодни песник, осетљиви сеизмограф својих ходоцашћа целој Америци, Европи, Азији. Његове књиге, попут концентричних кругова увек изнова узбуђују све бројније читаоце („Урлик и друге песме“, „Kaddish“ (Смрт), „Вичита вртлог Сутра“). Гинзберг је бора на лицу Америке, која ставља све на коцку једино кад ћути. И једино је, ваљда, он био кадар да скреше „том истом лицу“: „Америке, јеси се са својом атомском бомбом“, али и, недавно, заузврат, да добије једно од највиших песничких признања, велику Националну награду за књижевност!

Гинзбергове поеме су колажи набијени ерудицијом, снажним унутрашњим ритмом, опсценим речима, али и озбиљношћу. У њима своје место налазе и вести с радија, из новина, виђења из шетње пољем, кроз прозор аутомобила за неког кераковског аутостопа, плас самоуслућа... Ти стихови су рески, покадшто барбарски, али њихове маргине злати траг одабраних светишта, Бенареса, бризгаће фантазије, запенушане речитости, самогне храбрости. Његова најбоља поема „Урлик“, препуна је неопходних, прерућних ускаичника, тако налик оделитим, застрашујућим бетонским и челичним облакодерима — иглицама што стрпе неодојно, једни уз друге, на магвету Манхатана! А међу њима, сваки згрчени сегмент речи је од меса, тог теста крвотока, где емоција спонтано прелази и на улази, и у медитацију, где рат речи свршава у „мантру“, а очај пред машинским Молохом — у шта? — у испуњење самим гласом!

Сада већ педесетогодишњи песник подсећа, на први поглед, на факира, или бамса, или кабаретско спадало, или на маскираног човечуља из циркуса на Кони Ајланду. Међутим, загледасте ли се боље, из оквира његових наочара сипа одрешит погледа, атавистичка самотност, жуњања за „догађајима слобода“, непомирљивост према сваком лоше схваћеном смислу живљења. Ни Ферлингети, ни Корсо, ни Тимоти Лери, нити било ко из те бит генерације није успео да као он готово савршено изједначи свој непотрошиви песнички идолом с данашњим узнемирењима света (и Америке), с обичним, готово тривијалним искуством поразу, тим једнако присутним „лукузом“ у свести свакодневице, та мо где хаос није нарушен, где је нарушено савршенство.

Јавност је Гинзбергов прави медиј, и он је суверени господар и гледијатор њене позорнице, и биће то до краја, све док постоји Вијетконг, напаам бомбе које огуљују костуре, Вотергејт, док постоји било какав вртлог, крик и порука. Читајући, он с бине креће у публику, урла, плаче, скичи, хућке као локомотива пред експлозију, моли се, пева „Хари Кришна мантра“, открива се све већма, и то, чини се, најпре себи. У паузи, неко из публике га провоцира: „Зашто, гос. подине Гинзберг, има тако мно, то нетрпељивости и мржње према жени у вашим песмама?“ Без дужег размисљања, одговара озбиљно, али и бескрупулозно: „Биће зато што сам „сумњив“! (Другом једном приликом тај нескривени мушкољуб посветиће

збирку песама својој дугогодишњој љубави, П. Орловском, или ће се похвалити односима с поодраслим мушким чедима дипло-матских представника свих социјалистичких амбасада у Прагу и Вашингтону!) При крају Гинзберговог бучног песничког шоуа, неки „критичар“ гласно промум-

БАРБАРА ГЕСТ

АЛЕН ГИНЗБЕРГ

ла: „Шта, за име бога, покушава-те да докажете, човече?“ Овај за тренутак прекину читање песме и одврати: „Нагост“. „Шта вам је то?“, повика неко други из публике. Не часећи, брадати поета поче на сред позорнице да се скида (што и учини — до последње крипце и канапчића свог хипи одела).

Са Ривијевима упознала ме је Љубица Бујас, из Југословенског информативног центра на Меди-сон авенији. Средовечна Џин, драмски писац, можда је познатија у нашој земљи него ли на Бродвеју (њене драме „Mersy“ и „Невјероватна Јулија“, обе у режији дра Вааде Хабунка, доживеле су не тако давно своје светске премијере у Загребу и Дубровнику!) Робеном Даблинцу, Џорџу, преко је шездесет; омањи, набијен, с ведрим, руменим лицем и косом сасвим белом. Своје ирско порекло, и чиност, одамах докажује прво шљавовицом, па ватком. Ривијева кихотска лутча отпочела су још у раном детињству, када је с оцем трговцем прокрстарио Европу, и нарочито Русију. Студирао је књижевност на Кембриџу, чита-ву деценију (тридесетих година), боравио у Паризу, други светски рат провео у Москви, да би се коначно смирио у Њујорку, у 85-ој улици, само спрат повише велике антикварнице, али и богато опремљеног „паба“. Кога Риви, у свом широком интернационализму, није све познавао! Читава енциклопедију највећих писаца XX века: Џојса, Мана, Гертруду Стејн, Грејвса, Паунла... Сам Риви је првенствено песник, али од врсте „лесника у младости“. Још тридесетих година огласио се с неколико књижица „коперниканских поема“, тада врло авангарних, метафизичких („Скупштина Фауста“, „Кихотове награде“, „De revolutionibus“). И мада данас пише ретко, и нередовно, његово име је незаобилазно у „астролошким ревијама“ или, нешто скромније, у антологијама ирских песника.

Тај дружељубиви, разоначни и разноврсни Риви, без сумње је

један од првих западноевропских интелектуалаца кога је заинтересовало (још 1930. год.) дело тада већ 45-годишњег Бориса Пастернака, дотле у иностранству сасвим непознато, изузев у ус ком кругу руских емиграната. Те године, Џорџ Риви, дакле, већ штампа у часописима „Експеримент“ и „Европски караван“ прве преводне из Пастернакове поезије, као и први есеј који се о песнику уопште појавио на Западу. Оа тада и датира почетак Ривијевог дугогодишњег преписке с писцем „змијског лика“, чије ће дело и контраверзна књижевна судбина имати свој општи одјек тек две и по деценије касније. У бројним писмима Пастернаковим, младом песнику и преводнику, пратио узбуђљиво сведочанство из периода кад је у Совјетском Савезу „делокупна поезија престала да постоји, чак и његова (Мајаковског) или било кога другог, кад се Јесенин обесио, кад је литература једнаставно стала“. У комуникацији с дотле непознатим читаоцем, тј. у прозору свог дела на Западу, писан „Заштине повеље“ још онда је видео начин изласка из сурове изолације, олакшање — макар својим стиховима...

Чудна, дугуљаста соба, где раде Ривијеви, тај бродич накрпан књигама, и већ невидљив од њих, подсетио ме на онај песнички пренатрпани собичак (у Чика Лу бијој улици) нашег преводника Пјотра Вјичића (по чијем само једном погледу, још с врата, док улазиш, већ и знаш колико вреди оно последње што си написао и објавио). Међу књигама „те фантомске Русије“, које је Риви превео, ту су и Гогољеве „Мртве душе“, неколико антологија и избора совјетске прозе, стихови Мандељштама, Јевтушенка, Вознесенског... Кочперно, и с ватром у лицу, као да ју је он сам написао, Риви држи у руци из штампарије тек донесени превод „једне од највећих књига века“ (како се о њој изразио и Набоков) — „Сребрног голуба“ од Андреја Белог. Пред крај тридесетих година, након једног дрезденског предавања проф. Степуна о Белом, Семјуел Бекет је писао Ривију: „Зашто не преведете „Сребрног голуба“...“ Супруга Џин, која је прекипавала роман, направила је од папира читаво мало јато голубова, што је сад, о кочићима, лебдео у разним ктловима собе. А Џорџ нам приповеда како је „платио“ дрскост упштања у превод ове јеретичке књиге (која није нигде издата још од 1910. год.). Пошто је, отприлике пре шест месеци, провео цели дан преведећи онај део с описима ужасне, крваве туче, изпао је уморан да се мало надише ваздуха. И само блок даље преспела га је група обесних младина, и баш као што је стајало у роману — претукла. А непосредно пошто је потписао уговор да преведе књигу „Sergiyany Golub“, једног јутра супруга Џин отворила је прозор и на симсу затекла белу (!) голубицу, како чини гнездо. Изгледали су се, кажу и голубчићи...

Најбољи савремени амерички песници нису истовремено и најпопуларнији (само збирке мање компликованих или бит песника достижу фантастичне тираже и од преко пола милиона примерака). То су, међутим најчешће веома образовани (професори универзитета или врсни преводиоци) одабрани ствараоци који се стрпљиво, и жестоко, супротстављају било каквим комплексима „колонијалне провинције (или „сепсије“) енглеског песинства“, било да недавно владајућем херметизму Т. С. Елиота и Е. Паунда, ауторитетима националних бардова (По, Витмен, Фрост), било улази политичких мартира или, пак, тековинама развијеног потрошачког друштва и свеопште индустријализације, која то тово непосредно намеће и писању превасходност стила, форме, технике и често узалудних иновација. Њихови најуспешнији представници, Е. Е. Камингс, В. К. Вилијамс, Харт Крејн, Церал и Берман, од оних старијих и који нису више живи, и Ловел, Шапиро, Немеров, Крили и В. С. Мервин од млађих, знају, по речима Џемса Дикија „много ствари као и она лисица из руске бајке, али, пре свега, шта је то БИТИ, у посебној кожи и у посебном времену“. Извесно је, ево, да преко океана данас бар неколицина њих пише истински велику поезију, што ми, у Европи, на жалост, још не пратимо, или бар не у довољној мери. Може ли да нас утеши бар то што било која нова идеја или било која нова врста интературе и „до америчког читаоца допре с двадесетак година закашњења“?

Отворимо ли било коју антологију америчке поезије, наћи ћемо у њој неуобичајено велики број изванредних жена, „беззловних“ песника: Емили Дикинсон, Еми Лоуел, Х. Х., Глазабет Бишоп, Дениз Левертов, Барбару Гест, Ен Секстон, Сиалију Плат

... Да ли „њена“ инспирација раба, тако честим, и драгоценим плодовима, захваљујући дугој традицији покрета за ослобођење жена ипак већ пословично енергичних и самосталних Американки?! Довољно ми је било да упознам једну од њих, Барбару Гест, па да ми се „отвори“ једна несвакидашња осећајност, лирика, дубоки, готово пантеистички, склад с унутрашњом природом бића. Бели, стих Барбаре Гест (збирке „Песме“, „Плава звезда“, „Moscow Mansions“) одакнују лакоћа и ритам својствени говорном језику, а опет с несумњивим духовним значењима. Те зрачне боје, и битност љубавног изрицања, сваком променом су богатије, „час трен воде што раба миљан, час пепео у очима“.

Њен светли и удобни „студио“ с висока, и на безброј позорчића, снагри модрило Ист Ривера, као и загасити, блиски пожарни Харлем. Говоримо увек о другим земљама, путовањима, сликарима. Увек о другим песницима, можда понајвише о њеном љубимцу Анберију. Једино кад се опраштамо, неколико часова пред полетање мог авиона, назад, преко океана, НА ОНУ СТРАНУ, поклања ми „нешто искључиво своје“. Маау, тајновиту, првенкасту јабуку с жућкастим прозрачењима, каже, а из њене баште на Лонг Ајланду. Ту јабуку — уместо још речи, уместо још књига, фотографија и трака. Ту јабуку, чији савршени облик — мало нисам измрвнотролом, пре но што дочекам све њене боје, њен пла у широком опсегу, далеко од браћа, још увек додира родних листова. И кад сам, по поноћи, већ био на десет хиљада метара висине, опазно сам да је мета сасвим налик на оне што их узбитамо, исто овако зреле, и у Мирцијеву. Свуда. У једно спајају се, дакле, мириси капаљна полена, речи, метафора, непрекидно семења дана што су давно, пре ма и било ког нашег корака, наума, измеђали СВЕ нити путева, то сећање да сте свуда били код куће, па и она. Моу куда се још нисте ни упутили.

Мома Димић

ПИСМО УРЕДНИШТВУ КО ЈЕ АУТОР?

Друже уреднице,

У 479. броју „Књижевних новина“ од 16. јануара о. г. изненађује категоријка тврђа Милодрага Аћимовића у рубрици Осврти у списку Непознати стихови Велимира Рајнића да је аутор код нас познате и дуго популарне песме „Жалим те“ рано преминула Рајнићева симпатија Зора Зеинћева. То је у ствари превод руске песме Мне жаль тебя коју сам у детињству слушао од свога оца на руском, а од сестре гимназисткиње у српском преводу (у првој деценији овога века). Аутор песме, преводилац, као и композитор нису ми познати. Вероватно ће ко други моћи указати на њих и дати потпун текст оригинала. Ја се сећам само појединих стихова и мелодије. Навођам их како сам их као дете, по салу и не знајући руски, до данас запамтио.

Мне жаль тебя, ты искренно
так любишь
И ласки ждешь от меня, мой
бедный друг.
Ты себя тем же мчишь,
Я не могу быть твоим.

Некогда и я любил жарко,
Кипело сердце жизни молодой.
Но туча черная затмила мне глаза.
И не блещит луч солнца на
мною.

Сматрам да је исправка у сваком случају потребна.

Говорка Хрвојанчић
Војводе Довезенског 6

Отвореност критике

АКО СЕ ПОСМАТРА савремена књижевна критика не само као нас него и у свету и не само књижевна критика него и остаје критике које се поводом уметничких дела пишу, није тешко уочити да се она у извесном смислу изменила. Једна од измена свака ко јесте и то да критика данас говори мање отворено него што је говорила у ранијим временима. Отвореност и безобзирност са којима је изрицао своје судовете, решио Љубомир Недећ, или Јован Скерлић, у нашој средини су готово ретке и сматрају се пре као неуглађан инцидент него као природно понашање критичара. Истина, када се начелно говори о критички управо се то истиче као један од њених основних недостатака и посебно се наглашава да би било добро када би таква критика постојала. Без много малничности није тешко установити да се таква критика призива управо због тога што је њено време прошло и што она, ма колико је призивали, у догађено време неће моћи да се врати; уколико уопште може да се врати.

Међутим, када се суочимо са једном таквом појавом чини ми се да је неупоредиво сврсисходније покушати наћи разлоге и објашњење због чега је то тако, него о тој чињеници као таквој брзооплето изрицати било какву оцену и било какав суд. Покушајмо зато да тој појави нађемо објашњење, остављајући је, за сада без оцене.

У оквиру једне литературе по дожај критике се изменило. Она је све мање поучка писцу и читаоцу, она више не води једну литературу, него иде за њом и свесна својих ограничења не прелази своје садашње компетенције. Положај критике у оквиру литературе, дакле, изменио је њену природу и њена сврха више није толико да суди, колико да тумачи, домишља дело и на основу својих тумачења и домишљања ствара, ако тако може да се каже, једну нову креацију. Она је упркос томе што је својом методом више везана за дело него што је то раније била, рећи, импресионистичка критика, добила баш благодарећи тим новим методама нове просторе за импровизацију и за стваралаштво. Стилистичка критика може да послужу као пример како се и стилистичке анализе које се обављају по одређеним рецепцима и правилима своде као и импресионистичка критика на један основни елемент, а то је личност ствараоца; његова умност, његова доживљивост, често и дар импресионистичке. Пронаћи један реченици или синтагму који ће се прогласити за кључни, пратити употребу одређених речи на одређеним местима, давати неким ситуацијама кроз граматичку анализу описа веће или мање значење, зависно у извесном смислу од материје о којој се говори, али и о пронајљивости, да не кажемо произвољности, говорника. И када кажемо произвољности, ја тиме нећу говорнику да учиним никакав прекор, него само да му упутим један комплимент.

Јер критичарева произвољност те врсте и јесте оно што му даје право на критику, што му верификује право на говор о извесним стварима, наоко у начелу говор о извесним стварима јесте право свакога који тим правом хоће да се користи. Та произвољност му омогућује да буде личност, да се издваја из хора, да даје своје углаве гледања, да улази у дело или се удаљава од њега и да у једном делу, можда, све појединости претпостави кохерентној целини или целу целу претпостави једној реченици, једном описаном догађају, често и једној једној речи. Андрић је говорио о Његошу наговестио да би могла по двема речима које је Његош највише у својим делима употребио да се конституише Његошева слика света. Го ворени о Његошу Андрић као да је, и несвесно говорио о себи. Једна статистичка, квантитативна, анализа Андрићевог језика, која понекад може да нам се учини као узалудно пребројавање без икакве одређене сврхе, по казује да је реч коју је Андрић најчешће употребио, кроз своје романе, приповетке, песме, чланке, есеје, па чак и пригодне изјаве у разним пригодним приликама — човек. Тај податак може много да нам говори и исто тако

поводом човека у Андрићевом је зиклу могу да се напишу многе умне или глупе, духовите или осредње, учене или шарлатанске — у зависности од способности онога који о томе говори — опаске које ће се слити у текстове који се могу читати са интересовањем ако је интересантна личност која о томе пише.

И све то учинило је да критику у својој оцени саме књиге, као много штошта друго, уосталом, буде мање отворена, мање агресивна, мање полемична у односу на писца, било да га тапше по рамену или да му дели ћупике и буботке. Истину за вољу до годило се у међувремену још нешто. Натаљкино се једно историјско искуство, и чини се да присуствујемо једном од ретких случајева у историји човечанства, када је оно нешто од историје научило. Сва агресивност, сав отворени говор, сви таламба си или звона на узбућу, претвара ли су се објективно у празну праску која је остајала без практичног дејства. Дела су остајала онаква каква јесу, људи су их читали не само упркос негативним критичарским оценама, него чак као „Двеће зла“ или „Госпођу Бовари“, упркос судским прогонима и забранама — или можда баш због њих — или су објавили да их читају упркос громогласним похвалама, наградама, одликовањима и изворима у академијама којима су због књига почастовани њихови аутори. Није се дакле, у суштини положај критике много изменио у њеном односу на друштво. Друштво је увек критику сматрало као једну доко личарску, забављачку дисциплину, а критичара као неку врсту задрбане који или разбизја отворена врата, или непотребно хоће да прође главом кроз зна. Читале су се чак књиге за инат критички и рекао би се чешће него оне друге у славу и похвалу критике. До те, за себе не много ласкаве чињенице и до тог за себе не много пријатног сазнања, критика је током неколико векова

морала да допре, да се са том чињеницом суочи и да од ње пође као од једне реалности коју не може да измени. Постојаде су две могућности, да пошто је извршила своју историјску мисију, или радила нешто за шта је, погрешно, мислила да је њена историјска мисија, одустане од свега или, што је она и урадила призивајући своје заблуде и заблуде о себи, покуша да се усмери у неком другом правцу, потражи неке нове просторе за своје деловање и да се афирмише не као судија нечега што постоји, него као нека дисциплина која има право на самостално постојање.

И баш зато што је имала довољно унутрашње снаге да се определи за ову другу алтернативу, критика је показала своју вишност и истовремено потврдила своје право на постојање. Одлучивање о књижевности прешло је на редакторе у часописима и листовима, на уреднике у издавачким предузећима, а у неким несрећнијим случајевима и на послоне људе за које је издавање књига посао као сваки други и који се у томе послу руководе критеријумима који важе за све привредне активности пренебрегавајући притом извесне специфичности посла којим се баве. Критика је за себе узела улогу много лакшу и тежу у исти мах, скромнију и претенциознију истовремено, не да суди о књижевности и уметности, него да размисли о њој, да је тумачи и ту маћени популарнише, много више него да се јасно и гласно за нешто залаже и одређеније противу нечега бори.

Историјско искуство било је један од елемената који је критику на то навео. Једно друго искуство није било ништа мање значајно. Престала је да постоји друштвена потреба и престали су да постоје друштвени услови, да критика која суди има своје место и има своје право постојања. Изменила су се схватања књижевности, демократизација образовања укључила је потребу за ком пентентним сванима, учинивши сваког помало компетентним. Ако и није, можда, укључила потребу за судијама, она је створила наизглед да такве судије нису више потребне. Писци су постали исто толико образовани колико и њихови критичари и уверенији у ваљаност својих система иза којих стоји дело и чини је резултат дело, него критичари у исправност својих система до којих су дошли, најчешће читањем тврдих књига и размисљањем о њима. Писци више неће да има критичара који ће га тапкати по рамену и делати му ћупике и за то што то писац неће таквог критичара неће ни онај на чиним страницима критичар обављају своја мишљења. У садашњој духовној ками која влада свуда у свету неки критичарски испад по којима се неки од критичара и данас памте, да поменемо оне толико зломудрећу, као што је Сент Бевов о Балзаку, Мајковског из његове футуристичке фазе о ранијој руској књижевности, ексцесе као што су они надреалиста или Скерлићево писање о Дису, — постави су, најблаже речено, немогући. Недећ је од Милићевића направио не рђавог писца, него та приказао малтене као шарлатана (да не употребим неку глупу реч) и ништа се није десило. Данас, за ништа тога гласа нема никакве оасности, бар за његовог живота, да се тако о њему пише уколико иза тих писања не стоје неки критичарски мотиви.

А ако ти ванкњижевни мотиви постоје онда није реч о књижевној критички, него је реч о неким другим облицима друштвених активности који имају своја права на поштовање, али их зато не треба поштовати, добронамерно или злонамерно, свеједно, са књижевном критиком.

Предраг Протић

БЛЕКОСЛАВ МАЈЕР

ПИСАЦ У ВРЕМЕНУ И ПРОСТОРУ

Наставак са 1. стране

Увијек је ту и мислена и психолошка димензија, неслучајно, уметничка зрелост, човјечја топлина, изразна прецизност, властитост. И понад свега људски осмијех, предање Добру, доброту, добрима.

Свијет је тај сугестиван, град чаробан, неку чудесну, бизарну бајку цијели живот свој (и животом) ствара надахнути творитељ што га старији Загребчани „ликају“ и присно питају: „Лојзек, как си?“

Досадашња колебања и лутања излазе из непознавања овога дјела у цијели. Спомни се обично само двије pjesме — „Мој отац и ја“ и „Планиска латерна на Грчићу“. Јесу оне антологичке, али то је премало за потпунији суд о овому pjesнику романописцу, приповједачу, есејисту, фелтонисту, што је посљедњих година путио кино-аворане и приковао крај телевизора милијунску публицу („Токо пјева зло не мисли“, „Господин Фулар“, „Дневник Очешашка“). Дуго је Мајер био третман као мноран писац, тек посљедњи бохем доњоградски, да би коначно, но за времена, заповио као „златан брод“ од Качићева споменика, Илицом до Бурзе у Рачкога, сада и до своје келти у Драшковићеву ушћин, и одатас у свијет врхунске књижевности хрватске, што се више не оспорава, а и не истиче јасно и гласно.

Зауставит ћу се, на тренутак, на „Рукама“ из „Пјесама забригнутаг Европејца“:

„Руке су бијеле птице,
у густим јајима к сунцу лете“

Да бих још једном упозорио на ту шагаљовску компоненту ове особености. Сваки је његов стих друге боје, Лети. Лети „тишином звјезданих сфера“.

Ако смо и усабени међу те бетонске блокове, па смо као живи закопани у те оновремене пирамиде-гробнице, још оставиће лете, негдје и ждралови клинџу, кише долазе с мирисом прољећа, са сликом дјетинства, и дјетињим плавим очима. Осмјехујемо се, ако се не смјемо, и љубимо, љубимо још јаче док нас громаде лишавају свега што би нам живот, да је друкчији и другдје, пружити могао. За тренутак, ето, летимо „тишином звјезданих сфера“, мислимо: било би довољно уснути.

Мајеров „Пешћу у времену и простору“ чита се: „Зашто се ти учени људи скривају иза тих неразумљивих ријечи као некакви чаробњаци кад чарају. Можда то све што они уче, и није истина, па онда то сакривају иза тих учених ријечи, које можда они сами не разумију“.

Али, истогодно он се на уста Очешашка боји да ни њега неће схватити, да би то употребио као разговор о Времену: „Бог зна, можда ће људи наћи тај мој дневник након цар хиљада година и можда ће тек онда право схватити што сам мислио рећи. Јер човјечанство се страшно подало развија, а када ипак дође на неку висину, падне опет напрат и дуго треба док му опет успије подићи се. Али ја ипак не губим наде и још увијек вјерујем да ће људи доживјети и љепших дана. Можда ме много у овој мојој нади подражава и ово лијепо сунчано јутро“.

Није ли та нада назирање смираја, бијег од репресија? Та оно доље јест пад, земља, капа, и врјеме податано, немич-

лосрано, и тежња к сунцу, сунчаном јутру над облаком, у облацима. Високо, високо изнад земних брига, зачућеност и узнесеност као credo и непрекинута лајтмотив, као иманентно почео и грабље и складабе прјесмотвора.

А што се управо сада догађа? Док се „мноштво људи у овај час по читавом свијету забавља, плеше и весело дижу чаши, и нитко од њих нема ни појма, да ту у Загребу, у једној малој соби с изгледом на дворниште, сједи некакав јадни Очешашек и пише свој дневник и плаче“.

„И тако живе људи међу металима, биљкама, птицама, и заставау граже. Нетко је тражи у жене топлоте рубљу,

нетко опет у великој тишини сутонског неба кад на њему висе још птице, а нетко тражи истину неку дубљу, човјека тражи, а тешко га је наћи. Требало би међу све народе заћи, од сваког барјака узети по један дио и начинити барјак огroman и мио свим народима, да у његовој започну живот нови, невидени!“

Расног фелтониста упознат ћемо између осталог и у меморарском запису „Злокобни вјесници с пијетловим перјем“. Ту се, на самом хрпу Сљемена, догађају неке чудне ствари, доживљаји мајеровски, „блијеште далеке воде осамљене и разливене“. Његовом Величанству Фелтонисту Загребачком оваје се ваља до земље поклонити. А уочи му погледати не смијемо. Не бисмо издржали сјај њихов. Тако пјанствује Поезија.

Јед он је, како каже Слободан Марковић, „песник снежне поћи града, драги Лојзек, вечни подста нар са златним срием“. Ја кажем: Он је осамљени човјек у тинглангу, забринут Европејца, пуж и Пепић, и Очешашек. Он је дубоко у утроби Загребачке горе, на обалама Саве, у Запругу, и на Илицком тргу, на Јосиповићу и у „деветом небу“, он је „сунце наших драгољепних касних спознаја“, како рече Андрић, који је увео нашег Лојзeka у литературу хрватску, и остаде у њој као личност, а не сличност.

Управо тај особан тон, кафкијански суморан, сервантесовски хуморан, подиже Лојзeka на присто понајвиши, изван времена овога, простора овога, много „дале, много шире, то су „растворени прозори на сунцу“.

Овај писац, решимо то једноставно, заслужује пуну пошрност, признање. Даровао нам је своје спове.

А он сам, како му је?

„О земљо тешка
и ја сам очарник
што се смјешка.“

Дубока, органска сраслост дјела и живота творчева даје најпаче мениције плодове. Саму мљеч матичину с мивада наших, с цвије. На нашега узоритог.

Када то спознамо, на прстима писмо к Пјеснику, па отварамо, с њим, прозор овога загушљивога простора и времена и, с њим, ако нам допушта, гледамо у „тешка, златна врата будућности“. Као да је преобразба могућа.

Ово је био само позив на читање (или саушљање) дјела нашега суграђанина који се биолошки, инфраструктурно посве од нас разликује. Нуди нам љепоту што се не догађа без самозатаје, без жртве. Ту естетички параметри не зраче. Кад је у питању истина, његови произвољи нису од врједности — рекао би Платон. Али:

МОЈА БОГАТСТВА

Много сам боја распоклањао,
много свјетала поставио у мраку
и многа звукова извадио из гласбалу
душе.

Многе сам валове залуљао и
послао људима.

Ставио сам руку на срце биљка
и осјетио како оно куца.

Спокојно и мирно,
Сабрано и мудро.

И приближио сам своје срце
посве биљкама, и сада и оно
једно с њиховим срцима куца
задовољно и спено.

И ствара богатства која дијелим
људима.

Дијелим објеручке и смијеним
се.

А руке ми постају све сребрније,
као да из њих излази мјесечина.

И тихо, посве тихо тече у свијет.

Ту је над-истина, нека „порочна тајна“ (Оди), духовно одвојено од темпоралнога. Класика хрватске књижевности XX столјећа.

Ту је „латерна планиска, старинска, старинска“. Ту су „висока, модра врата снова“.

Врата која треба отворити.

Берислав Никпаљ

Јаков Гробаров

ПЛАВА ЦИГАНКА

Драгани Бурлић

Имала је своје копно
и своје дубоке воде
плава Циганка
у њеној коси
сунце је правило гнездо
будући ватрени знак
нио сам њену усну
усну плаве Циганке
а она ме заклињала
да не пробудим препелице
дар њених предака
њених погубљених бисера
у брдима Гранаде

мириси издалека
или са њених беодара
шире се изнад чери
до малих фабрика лудила
кап крви у леденику
зеленом телу
тајанственику
два су тића голуждрава
зајалила воденицу
ту сањари
златоусту
нижу њену огрлицу

она нага
ја
песник
покисла њушка тигра
плав песак
и шкољка плава
хтела би видим да заигра
и видим бисер око
вреттајем слаже шње
светлост је прегрејана
гасите светлост
неухватљиви пламени
звезде буктиње

њени су коњи
изгорели
над њима месец сео
као стари неумољиви
гангстер
остатак костију разано
клучећи
она је шапугала
широком мору
она је шапугала
непоновљивој светлости
никада више
она је у шкољку залутала

Једна париска теза, награда, и друго

НАША штампа је већ објавила као „вест дана“ да је Француска академија наградила дело Крунослава Спасића „Његош и Французи“, раније одбрањено као главна теза за државни докторат на Сорбони и објављено у издању овог универзитета; наградом која се додељује сваке четврте године и коју је, у послератном раздобљу, од наших научника добио само покојни академик др Миодраг Ибровић за студију о Клоду Форијелу и нашој народној поезији. Значајно и заслужено признање нашем научнику, као и самом нашем највећем песнику, ова награда Француске академије би могла бити не само разлог за уобичајене похвале једном свакако изузетном напору и успеху, него и згодан повод за нека шира, мање пријатна али утолико више неопходна размислиња и поређења о нашим (посебно „иностраним“) докторским тезама, нашим (овдашњим) наградама и, најзад, о нашим свакидашњим — нарамама.

У ствари, као што писце и њихова дела морамо посматрати у одређеним историјским околностима, тако и ова Спасићева теза своју праву необичност, особеност, па и вредност, добија понајпре у одређеним оквирима овдашњих (и не само наших) научних „обичаја“.

Од великог Скерлића, првог Србина који је докторирао из књижевности на страни, узевши при том тему о француској политичкој поезији (1830 — 1848), и његовог друга Уроша Петровића који је тамо урадио тезу о Тену као књижевном историчару XVII века, почиње низ наших докторских теза у Француској (и у свету) које су овде увек узимане као сведочанство наших научних постигнућа, а које нису само то. Оне су и огледало нашег посебног постојања и, у вези с овим, посебног менталитета, у односу на „велики“. Јер очито је да обрађујући стране теме и писце наши људи тамо нису увек рамали оно што воле и што им „лежи“ (нако је, наравно, било и овога). И није реч само о нама. Из Азије, Африке, са Балкана и других страна долазиле су млади људи у Париз (и редом: у Гренобл, Лион, Дижон...) радознали, нестрпиви, жељни научног рада и — при знања. У земљи — домаћину на то је благонаклоно гледано, јер су такви страни обично били спремни да прихвате и разне илжеврне, каткад „дрначке“ домаће послове, о које се домаћи истраживачи нису грабили и који, истини за вољу, и нису могли богзнашта допринети науци. Напротив, млади повратник у својој земљи нашао би се у сасвим обратном положају: теза на страном језику, па још о некој ино-страној (тајанственој!) теми — деловала је врло значајно, „отмено“, победоносно!

Други сродан случај тог истог, колонијалног менталитета био је када би млади врли ученик из далеке земље увео да изучава неку упоредну тему (о „оносима“, „везама“, „утицајима“), при чему је своју личну захвалност и дуговање „великим учитељима“ претварао у национални дуг: цела земља, цела квалтура постајала је дужник одређене велике земље; све добро и вредно потицало је отуда, из богатворних иностраних извора; па су понекад и сами домаћини и „ментори“, ма колико им то ласкало, морали упозоравати свог госта да је претерао, и да ни национална основа и подлога никако није за запостављање! На жалост, у малим земљама упоредна књижевност се често (опет част извесцима!) претварала у пуку и превеличано књижење дугова према „великим“.

Тако су, на пример, наши изучаваоци, бар у младим данима, били у положају да „откривају“ извесне давне мале писце који би се знали, речимо, Жан Бастије де ла Перуз или Етијен Табуре дез Акор, и које су и сами њихови земљаци, и они најобразованији, одавно и оправдано заборавили. Или би озбиљно и опширно доказивали како нам је и Марков Шарпа „дојездио“ са Запада; а цела народна песма „Урош и Мр њавчевић“ настала из једне (опет, наравно, „западне“) погубне реченице; како је и сам Његош „велику књигу света“ позајмио од Бифона, а „младо жито наврлајат класове“ — од Винија (јер је овај негде упоредно имао са житом на ветру) итд. Такве творље у нашој науци нису биле реткост.

Лођи до својих писана и питања — ствар је извесне зрелости.

Млади Скерлић се, после поменуте јеневске тезе сав бадио на наше „писце и књиге“. Његов ученик Миодраг Ибровић је у младости много труда уложио у изучавање једног мало значајног француског песника — Ередје, да би се касније, у зрело доба, „искупио“ такође замашним и свакако значајнијим подухватом: поменутом књигом о Форијелу и нашој (и грчкој) народној поезији. Најзад, и Николу Банашевића пут до (његовог) Његоша водио је преко оног маленог, малочас именованог — Жана Бастијеа де ла Перуза из француског XVI века.

Занимљиво је да Крунослав Спасић, иако је скоро деценију и по провео на страни, није патрио од тог духовног „странствовања“: одлучивши да се бави науком, он је одмах почео од највише нашег и зато „најтврђег ораха“: Његоша. Ипак, кад је он на Сорбони (1957) пријавио тезу за државни (највиши) докторат „Његош и Французи“ — то је у први мах могло изгледати и многим свакако изгледало као некакав „аматерски“, романтичарски и управо донкихотски покушај. После Ибровићевог Ередје, Милачићевог Балзака, Арнаутвићевог Андрија Бека (споминем само наше државне докторате) — било је одиста храбро ту понудити, па помао и наметнути, тј. покввати да се „наметне“ — Његош. Ово тим пре јер је неколико година раније (1955) један такав зналац и Његоша и Француза као што је Банашевић, који се, ево, тим темама бави већ преко педесет година, објавио у париској угледној „Ревизи“ упоредне књижевности истоимену расправу („Његош и Французи“) на укупно 15 страница, с утиском да је то све што се има рећи и да је тиме постављено питање и окончано.

У ствари, како сада, после ових Спасићевих 750 штампаних страница великог формата видимо, оно је било само начето. Са ретком, одиста изузетном страшћу Спасић се бадио у лов на све и свашта што би, тамо на страни, имало или могло имати везе са нашим песником. У том погледу ово дело је и несвакидашње, узбуђаљиво сведочанство о драми истраживачког рада, пуног мучних напора и неизбежних разочарења. Ако при том, речимо, велика Спасићева потрага за Његошевим знањима и рукописима није донела одговарајуће плодове, то је најмање кривица истраживача: он је бар показао да су, ако не постављена питања, а ото

КРУНОСЛАВ Ј. СПАСИЋ

свакако предузета трагања доведена до краја. Спасићева књига пружа исцрпан преглед свега што тема обухвата, уз мноштво нове грађе и чињеница (Његошове везе са Французима, француском књижевношћу, културом, политиком, поређење са француским песницима, оцену превода „Горског вијенца“, итд.), али и нешто друго, више: јер све је то дато у пространом оквиру Његошева живота, стваралаштва, времена и ондашњих европских оквира и односа.

Крунослав Спасић очигледно гаји неизмерну љубав према нашем највећем песнику, што је, без сумње, и био главни покретач „мотор“ овог рада. Може се у том видети и нешто од романтичарског дивљења које прелазни и на песникову постојбину, Прву Гору. Само, упитајмо се: није ли Владика Раде био сасвим изузетна, дубоко трагична, прометејска, дакле — романтична личност? И нису ли о њему сви савременици и многи од потоњих писаца с одушевљењем и заносом, дакле опет „романтичарски“? Зашто онда и Спасић не би имао право, макар и на страном језику, или управо и због тога, на своју „књигу дубоке оданости“ песнику? Не схватити или чак пребацити нашем научнику то о душевљење значило би, још једном, превидети оно основно, чиме је једно дело ношено и створено.

С друге стране ту стоје стално присутне чињенице, многи ту би ставови и обилни наводи. Да ли одвећ многобројни? Не би рекао. У науци је најлакше причавати туђа мишљења без знакова навођења. Овако, ми не само што видимо изворе, него се и појачава општи утисак непристрасности, веродостојности, исприности.

Пред једном темом из упоредне књижевности овај наш изуча-

валац, што је можда првина у нас, није полазио од оне неизоставне поставке да наш песник заостаје иза страних великана и да им је само следбеник и дужник. Напротив, поредећи подробице Његоша и француске песнике, Спасић се не устручава да више пута, и с пуно разлога, нашег ствараоца стави изнад његове западне сабраће. У том погледу посебно је занимљиво најдуже и најбоље поглавље књиге (220 страна!) — о Његошу и Винију, при чему су многобројне сродности и посматране тако, као сродности, без оног већ отужног натезања са доказивањем „утицаја“. У нас, на жалост, такав поступак у неким још увек изазива само чуђење (шта доказивати ако нема „међусобног односа“, тј. утицаја?), иако се на Западу, и посебно у Француској (од Ван Тигема до Етијамбра) све више охрабрују и таква истраживања. Штавише, може се рећи да управо ту, где се свршава уска и штура теорија утицаја, почиње једна нова област пуна богатих могућности — типологија. И све оне малочас споменуте тврђе из те старе школе „утицаја“ (од Марковог Шарпа „доултао“ са Запада или „књиге света“ у Бифона и Његоша до људи налик на жито у нашег Владике и у Винија) у ствари су типолошке сличности. Сумњиво као „везе“, и „преношење“, оне као сродности постају нешто много дубље, нешто суштинско. И није само случај што је, на пример, у докторској тези Владете Р. Кошугића „Парнаскови и симболасти у Срба“ најбоље поглавље оно о Дису које говори о „утицају без утицаја“.

При томе, поред жеље да постављено питање свестрано, исцрпно, до најмањих ситница осветли, Спасића је очито водила и једна друга, не само строга и хладно научна, већ (речимо) то омама и без устезања) родољубива жеља: он је настојао да нашег највећег песника прикаже као изузетну личност и типског представника једне необичне земље, али, изнад, свега, као великог светског песника. И то још није све. Живећи дуго на Западу, Спасић се морао суочити с оним неочекиваним и непријатним сазнањем које нас тамо брзо сусреће: да се о нама ту мало зна, и да је и то мало површно или погрешно. Отуда свакако и Спасићева приметна тежња да каже што више (и што лепше!) и о целој нашој земљи и народу. Ту су се свакако криле и разне опасности и замке, пототу кад се то чини у научном делу и у туђем свету; али одбрана овог најтежег доктората на Сорбони са највишом оценом и садашња награда Француске академије потврђују да је Спасић и у свом научном и у свом родољубивом подухвату потпуно успео.

Пре ове књиге наш човек, наставши се у свету, могао је само са завидом гледати како се у великим библиотекама, на главним западним језицима, о сваком већем светском песнику може наћи бар по неколико књига (о мноштву и целе библиотеке!), а о нашем Његошу — ништа! Разумљиво је онда да ово Спасићево обилно и озбиљно, чињеницама богато научно дело попуњава и једну посебну и огромну празнину, и да значи, поред свих нужних ограничења његове „упоредне“ теме и метода, непроцењиву услугу нашој култури и земљи у целини.

Овде би овај чланац могао лепо да се заврши похвалом једном дуго и часно рађеном и обављеном значајном послу којим нам је дошао као поклон, неочекивано, као срећан случај, од неког „непредвиђеног“, „непосећеног“, неподурираног никаким титулама, положајима, препорукама, властимама. Похваљом, дакле, читом заносу, „аматерству“ (у најлепшем смислу), самотништву и неприпадњу никоме и ничему, осим науци и својој земљи.

Треба, међутим, рећи и ово: да се Спасићево дело појавило још пре две и по године и да смо ми имали много више разлога него Французи да му одамо неко јавно признање, јер, коначно, то је дело о нашем највећем песнику и у његову славу. Истина, Душан Милачић је у „Књижевним новинама“ написао да је та књига, „најлепши и најтрајнији споменик великом песнику“, али је зато с друге стране њен писац добијао и те какве „пацке“, па је тако недавно у једном стручном гласилу о његовој књизи речено, у мноштву крајње ситничарских замки, и ово: „За нашу науку она нема тако рећи никакве вредности“.

У нас, где се све најчешће своди на личне сукобе, ја бих у овом случају хтео да видим пре свега „разлаз“ два схватања, нараштаја, чак — два менталитета, уз онај (авај!) још увек неизбежни „зачин“ наших већ пословичних страсти и крајности. На сваки начин, један свечан тренутак не може да одстране (па се зато то овде и не покушава) ону „другу страну“ ствари о којој такође, ма колико то било невољичајено и несвечарски, веља мирно и отворено поразговарати.

НОВА ПРОДАВНИЦА ПЛОЧА-СТАРИ ЗВУЦИ?

Недавно је, са приметним публицитетом, отворена Музичка кућа Радио-телевизије Београд — продавница музикалија, грамофонских плоча и касета. Није потребно подсећати да Београд има само две-три специјализоване продавнице грамофонских плоча, тако да се идеја о отварању Музичке куће РТВ мора поздравити као настојање да се испуни осетна празнина. Али, отварање ове продавнице изазива и одређена размислиња, како о самом организовању продаје плоча и музикалија, тако и о издавачкој политици наших продуцента грамофонских плоча и касета.

По начину обликовања ентеријера нова продавница РТВ у Македонској улици подсећа на забавне локале париског предграђа, на познате „кафе-шантане“, а никако на озбиљну продавницу, која на нашем културном тржишту треба да има своје место и улогу. Сва у пластифицираној црвеној боји, са првеним пластичним сундобран-надрешицама изнад излога, „украшена“ фотографијама поп-сеанси и певача, са негодним „боксовима“ у којима су смештене плоче у великом броју, тако да су изложене кривљењу и другим оштећењима, са попреко, и зато незгодно постављеним „гондолама“ за плоче и нефункционалним пултотом за слушање, нова продавница плоча тешко да ће одговорити намени. То је заиста пример нефункционално и квази-савремено решеног продајног простора. Сведоци смо, већ више година, таквог и сличног начина уређивања ентеријера (сетимо се само како је уређена Антикваријана „Просвете“ у згради Српске академије наука и уметности, која подсећа на улазни хол каквог претенциозног хотела високе категорије, а никако не на продавницу старих књига!), па зате нова продавница Продукција плоча РТВ и не представља неки изузетак. Непобитна само остаје чињеница да ће се и купци и продавци морати у овом локалу довијати како знају и умеју, не би ли пронашли оно што им треба.

Нова продавница представља, најзад, и прилику да се сагледа репертоар који нуди продукција РТВ. То је могућно учинити тек пошто се претурни више од стотинак плоча, јер недостаје прави каталог. И РТВ, као и други наш велики произвођач грамофонских плоча, „Југотон“, пошла је линијом мањег отпора, бар кад је о тзв. озбиљној музици реч: оријентисала се на увоз лиценци, па готово читав класични репертоар преснимала од великих иностраних произвођача (Philips, DGG и др.). Као да су наши произвођачи заборавили да и ми имамо своје музичке уметнике, своје камерне ансамбле и оркестре! Веома је мали број плоча са снимљеним нашим уметницима. Ако појемо у друге, нама суседне земље, у Бугарску или Мађарску — видећемо да је ситуација управо обрнута! О Чехословачкој да и не говоримо, јер су продукција и извођачи те земље стекли одавно светски реноме. — Слична је, ако не и тора, ситуација са бројем плоча посвећених музици наших композитора. Охрабрује најновија едница РТВ, са десетак снимљених стереофонских плоча на којима су дела С. Христића, Љ. Марића, Ј. Славенског, П. Милошевића, В. Трифуновића, С. Настасијевића, Д. Радића, Е. Јосифа и др. — и то је управо оно најдрагоценије што нуди ноћа продавница. Надајмо се да ћемо овде убрзо моћи угледати и снимке композиција С. Мокрањца, П. Коњовића, М. Милошевића, С. Биничког, М. Пауновића и других српских композитора, чија су дела дуго одсуствоваала, сасвим неправедно, из каталога грамофонских плоча. Јер, наши произвођачи грамофонских плоча само снимцима наше музике у извођењу домаћих уметника могу оправдати своју мисију и, након, наћи своје место и на нашем и на светском тржишту.

О снимцима забавне и безмузичке, које нуди нова продавница, нећемо овом приликом говорити. Међутим, једно је сасвим сигурно: у тој обимној продукцији треба применити поштрене критеријуме, како у односу према узвоним, лиценцијним снимцима, тако и према властитијој продукцији. Такође, на подручју народне музике, потребно је престати са издавањем снимака „компоноване“ народне музике и приступити систематском издавању плоча изворног фолклора.

Александар Секулић

КАД СИ СКУПЉАЛА ПУЖЕВЕ

*Кад си скупљала пужеве
по Калемегдану шекспировском
Кад се читаво сазвежђе
цедило са кестенова
Кад није било ратова
Кад си се огледала
у вековима свим
Дух свеопшти
шетао се беделима
Ти си скупљала пужеве
по Калемегдану после књиге
За часак ти си синула
изнад ритова шума
изнуђујући смешак
код оног у благу
изнуђујући недоумицу
његову пред богатством
Ти си скупљала пужеве
не знајући у том часу
за историју Калемегдана
за жамор пространства
не знајући у том часу
за песника свевиђећег
не знајући никог
који нас посматра
Не знајући себе
у пролетним долинама
из прошлости препознатих
ти си брала јагорчевину
ти си скупљала пужеве
Заборавајући све
на опасну природу
ти си се нагињала
Нисам ни ја
шум планета
могао да чујем
ни да опишумем
васионски сат
Кад си скупљала пужеве
који су једном са неба паали
сам је тресао
дудинке црне
аићео бели
Кад си скупљала пужеве
господарише замка
слуге и хтлове
своје руке
своје беле видре
послала си у лов
Ти си остала у највишој кули
сама да објасниш*

*један зрак долугали
из будућности и љубави
Кад си скупљала пужеве
са рукама на клавиру
живот пред тобом си
музиком доманила
Кад си скупљала пужеве
чудан пролазник
једини на стази
једини пут
до краја света
поред тебе је прошао
до краја живота
до краја вечности
код краја твог и његовог
да ја је био песник
суманути тип
дрвени чаробњак
или љубавник
Време је саздало
сахарски песак
Од зелених олуја
остале су
честице златне
Чај векова
мозак снежни
покрила је
Ни на небеском своду
те кћерине старе
са олужица мартовским
таке равнотинности
није можда било
Тек негде звезда једна
питања је постављала
У неком граду вечном
горела је сунчева кћер
просијајући твом чари
у прима младина
излежавши
лугутке и змије
Ти си постигла
ничог лак и брз
Ребале се су
све слике сна
Попед свих осталих
дрангумлија славе
имао си уград у очима
са Калемегдана
пужеве незаборавне*

Живот ме учи да што храбрије пишем

Разговор са познатим италијанским писцем и издавачем Бованијем ди Капуом

БОВАНИ Ди Капуа, новинар, публициста, критичар, есејиста, пољемичар и сарадник многих познатих италијанских и светских листова, сигурно је, једна од најеминентнијих личности савремене италијанске културе. Аутор је неколико књига, међу којима су најпознатије: „Никола Пистели“ (1969), „Врела година“ (1970), „Кључеви раја“ (1971), „Демократске карте“ (1973). По роману „Пуч“ (1971), који је изазвао велико интересовање и бројне полемике, снимљен је филм „Хоћемо пукнути“, који је доживео велики успех и био приказан на ФЕСТ-у 1974. године. Најновија књига Ди Капуе, „Судија из Паданије“, сматра се поред „Приче“ Елзе Моранте, вероватно најбољом италијанском књигом у 1974. години и награђена је највећом националном наградом за сатиру »Premio Forte dei marmi«, па се са интересовањем очекује и екранизација овог дела која се управо припрема.

Из разговора са Ди Капуом сазнајемо да овај свестрани човек (који је, поред осталог и власник издавачке куће „Ебе“ и директор новинске агенције „Радар“), добро познаје политику, књижевност и уметност, поседује једну од највећих приватних библиотека у Италији, вредну збирку слика и уметничких предмета, међу којима смо препознали и слике наших познатих сликара Лубарде и Милуновића, скулптуре у дрвету нашег највећег вајара Живковића, графике Кршмановића, Макеша, Кршића и других. То је био повод да нам открије и своје симпатије према нашој земљи.

— Најпре сам био у званичним посетама Вашој земљи — каже Ди Капуа. После званичних посета, одушевљен Вашом земљом, наставио сам да приватно долазим. Срећа је што сте близу, па могу да искористим сваки слободан тренутак да посетим Вашу земљу. Стекао сам дневне пријатеље, заволео ваше природне лепоте, обичаје, ваше уметнике и радујем се вашем напретку, који је све очигледнији. Због тог пријатељства управо организујем израду графичке мапе, коју ради југословенски уметник Богдан Кршић о славном италијанском уметнику Бенвенуто Челлинију.

Имате неколико веома интересантних манифестација, као што су Фестивал детета у Шибенику, БИТЕФ, ФЕСТ, па настојим да их, кад год могу, не пропустим, али мислим да им је у свету дат мањи публицитет у односу на вредност, квалитет и значај који имају. Мислим да је Београд један од најзанимљивијих градова, јер има специфичан положај, историју, упише двеју река у свом срцу (чиме се не може похвалити ни један град на свету). Па ипак, ни једна италијанска туристичка агенција не организује посету Београду, (као, на пример, у Истанбулу, Солуну, Будимпешту), већ нам се препоруча да се овај интересантан град откријете самостално. Затим, необично су привлачни и ваши средњовековни манастири, фреско сликарство, Јадранска обала и штошта друго о чему бих могао још дugo да причам. Због свега тога, управо преговарам са ТВ Београд о сарадњи на снимању филма о Дунаву, за који већ постоји велико интересовање у свету, па се надам да ће се тако, бар делимично, показати (и открити свету) специфичне лепоте Ваше земље.

— Веома ме радје што толико познајете и волите моју земљу и њене природне лепоте. Да ли са истим комплиментима можете говорити и о нашој књижевности?

— Не могу тврдити да сам Вашој литератури посветио онолико пажње колико она заслужује, али могу напоменути да веома ценим Андрића, Космача, Краљевића, Алаића, Селимовића, Десанку Максимовић и др. и да ће моји следећи кораци бити усмерени ка што бољем и комплетнијем упознавању Ваше књижевности и залагању на пробоју неких дела кола нас.

— Како је, по Вама, стање у данашњој италијанској књижевности?

— Мислим да ово није баш „срећно време“ у нашој књижевности било ког жанра, без обзира што су велики успех и на интернационалном плану доживеле књиге чији су аутори жене: Елзе Моранте и Ориана Фалачи. Може да би се могли упитати колику

је улогу у популарности ових књига одиграо велика реклама и помпезна најава.

— Значи ли то да реклама може више учинити књигу популарном неголи њен квалитет?

— Пропаганда и реклама су постале готово неопходне у свим областима живота, па је њихова моћ и на пољу културе врло велика и треба их користити за ширење љубави према књижевности и уметности уопште. Али ја сам против неадекватне рекламе, оне која има за циљ само комерцијални ефекат. Тако се догађа да су многе књиге биле распродате због спољних, споредних, па и нетачних тврдњи, јер нису имале карактеристике и вредности истичане у реклами. Ја сам против обмане читалаца.

— Да ли прилоге томе дају и средства масовне комуникације и филм, и да ли су они првенствено конкуренција или реклама за књигу?

— Насупрот инструментима масовних медија и њиховој могућности већег продроа у масе, мислим да књига има фундаменталан значај и за ове медије и за друштво уопште; неопходна је њихова повезаност. Зато, поред конкуренције инструменти масовних медија такође могу бити и средство за рекламу и популарност књиге. Колико је, на пример, филмова или телевизијских серија изазвало веће интересовање за многе књиге и допринело њиховој популарности, као што су многи филмови снимљени по већ познатим романма изневерили очекивања. Ипак, статистички је утврђено да је повећано интересовање за књигу условљено средствима масовних медија.

— Судећи по томе да добро направљен филм може допринети популарности лоше књиге, да реклама или неки спољни неважни ефекти могу допринети да нека књига буде читана, шта би требало да буде мерило за вредност и прави квалитет књиге? Колика је ту улога критичара и награда?

— Мислим да књига мора да изазове друштво, масе, читаоце да дискутују са њом, па реагују, да интригира, да се сукобљава или поистовeћује с њима. Мислим да је улога критичара веома важна, чак неопходна, и да стимулише чак и када је неповољна по аутора. Лично бих волео да добијем неповољну критику него да је уопште не добијем. Наравно, зависи од свести и савести индивидуа и од тога шта ће масе прихватити.

— Добро је познато да у свету велике издавачке куће међународног значаја утичу на формирање тржишта књига и да тако читаоце усмеравају ка лаким жанрцима.

— Тачно. И ја сам постојано питао на једном састанку издавача на сајму књига у Франкфурту, тврдећи да од њих и њиховог асортимана зависи шта ће се и како читати. Они формирају укусу народа издавајући цепне књиге, криминалне, забавне, каубојске романе. Али сви мисле да је сада најважнија борба за читаоце, да се масе навикну да читају, а касније ће се формирати укусу и подићи на виши ниво.

— А шта о томе мислите, као добитник једне од награда, колика је и каква улога награда за популарност и интересовање за књигу и да ли је то сигурније мерило и потврда вредности, па

КЊИЖЕВНЕ НОВИНЕ

Уреднички одбор: др Петар Волк, Васко Ивановић, Младарг Илић, др Драган М. Јеремљин (главни и одговорни уредник), Вук Кривевић, Чedomир Мирковић, Богдан А. Поповић (оперативни уредник), Владимир В. Предаћ (секретар редакције), Владимир Стојичић, Божидар Тизовић, др Иван Шоп, Бранислав Шпановић. Техничко-уметничка опрема: Драгомир Димитријевић.

Књижевни савет: др Димитрије Бучењов, Предраг Делбиновић, Ембер Бербеку, др Милош Илић, Душан Матић, др Војин Матић, Момчило Миланковић, др Драшко Реџећ, Јара Рабиновић, Душан Стојанов, Алекса Челебеновић, Зубо Чуљкур, Пола Шафер. Идејно решење графичке опреме: Богдан Кршић.

Лист излази сваке друге суботе. Цена 3. дин. Годишња претплата 60, полугодишња 30 динара, а за иностранство двоструко. Лист излази Новинско-издавачко предузеће „Књижевне новине“, Београд, Француска 7. Телефон: 627-286 (редакција) и 626-020 (комерцијално одељење и администрација). Текући рачун: 60801-601-2089. Редовно се не враћају. Штампана „Глас“, Београд, Влајковићева 8.

БОВАНИ ДИ КАПУО

и позив читаоцу да приђе једном већ потврђеном и награђеном делу?

— Награда коју сам добио ме је изненадила, тим пре што данас велике издавачке куће могу утицати на додељивање награда, а моју књигу је издаола врло мала издавачка кућа. Моја књига је, поред тога, погодила многе моћнике који су могли да утичу на одауку да се награда мени не додели. Уопште не мислим да награде могу деловати веома стимулативно ни на писца ни на читаоца, али би било веома добро када би награда била адекватна мншљењу читалаца и критичара. Ипак бих више од награде волео да моја књига — с обзиром да је политичка сатира — погоди оне о којима говори и да помогне народу.

— Колика је, по вама, у садашњој политичкој, социјалној и економској ситуацији, улога сатире?

— Мислим да сатира није изгубила своју функцију, поготово када успе да се појави на контролисаном и корумпираном тржишту и када је актуелна и ангажована. Она може да има пропуста у стилу, али мора да критикује свој циљ, да се подсмејне и да узнемири како читаоце тако и оне о којима говори, на које се односи.

— Како Ви који често политичку ситуацију користите као уметнички мотив књиге, гледате на данашњу ситуацију у свету?

— Мислим да је ово веома важан период у историји светске цивилизације јер се први пут велика међународна економска (енергетска), социјална и политичка криза не решава ратом светских размера. Чињеница је да се стари, познати сукоби заостравају, да се вековна тежња колонијалних народа за слободом мора решити, да многе земље мењају свој политички профил, да је ово време у сваком случају време великих трансформација. Најтеже је што се то све одражава на човека, који се већ сукобљава са самим собом, са средином, са друштвом и цивилизацијом и који не зна где да потражи свој кредо и усмери своје наде и жеље. Ипак, верујем да ће, после неких неминувних промена, доћи време благодатања.

— Постоји мишљење да је за писање потребна „чела глава“ тј. да писац треба да буде ослобођен свих других брига и обавеза, а поготово брига за egzистенцију, да би се могао посветити писању. Ви се, пак, бавите новинарством, критиком, издавањем, писањем књига и другим. Да ли сте се тако ангажовали зато што Вам само писање није обезбедило услове за нормалну egzистенцију или, бавећи се свим тим, још више упознајете стварност и живот за који везујете свој књижевни рад?

— Нисам се родио као писац сатиричар нити сам се припремао да то будем. Бавио сам се са задовољством, многим пословима и тако открио оно што ме није остављало равнодушним, што сам желео да напишем, о чему сам желео да попишем и проговорим. Било је реакција којим су желели и да ме униште али, на срећу, више оних који су моје писање разумели, желели, тражили. Тако сам почео и наставио да јалог са друштвом. То што сам основао малу издавачку кућу само ми помаже да са својим сарадницима учиним да многе књиге утледају светлост дана (а оне то нису могле из многих других разлога, јер квалитет није у питању). Све друге активности и обавезе — као политичара, новинара, есејисте — само ми помажу да што објективније сагледам живот и још храбрије и искреније пишем (политичку) сатиру.

Разговор водила Љупка Лазичић

ПЕТАР И. ПОПОВИЋ

ЛЕТОПИС

Зборник у част Петра И. Поповића

Нова (XVI) књига „Годишњака Филозофског факултета у Новом Саду“ посвећена је у целини академику Петру И. Поповићу, поводом његовог двоструког јубилеја: 75-годишњице живота и 50-годишњице научноистраживачког рада. На уводном месту налази се прегледан и језгровит чланак проф. дра Чедомира Попова, његовог наследника на истој катедри, који је значајно оцртао научни и педагошки лик свога учитеља.

Петар Поповић је рођен на Његушима, школовао се на Цетињу, а затим студирао историјске науке на Филозофском факултету у Београду, као одличан Бак истакнутих професора и академика Станоја Станојевића, Владимира Ђоровића, Николе Вулића и Јована Радоњића. Три школске године провео је на научном усавршавању у Паризу. У раздобљу између два светска рата био је професор историје по средњим школама. Докторирао је на Универзитету у Београду са испрпном и значајном дисертацијом „Француско-српски односи за време првог српског устанка“. Упоредо обрађује и културно-просветну историју Црне Горе. Тако, поводом стогодишњице оснивања

Жанр поеме данас

Тако рећи од свога настанка, од петог броја, московски часопис „Књижевни преглед“ („Литературное обозрение“), већ годину и по посвећује по неколико страна проблему жанра поеме, у рубрици „Промисамо... проаналитички“. Више од десетине аутора пи салу је у овој рубрици о општем стању поеме, о карактеристичним појавама везаним за њу, о традицији и истраживањима у области садржине и форме у поемама из краја шездесетих и почетка седамдесетих година. Спроведена је и анкета међу песницима о томе да ли је ограничен круг проблема који је потчињен поеми, какво је савремено стање у области овог жанра, које су традиције од изузетне користи, које су форме перспективне, која од савремених достигнућа ове врсте изазивају посебну пажњу. Међу упитанима и међу ауторима чланака су књижевници из Москве, Ленинграда, Минска, Тбилисија, Риге, Краснолара и других градова. — представници литературе разних нација. У новембарском броју овог часописа редакција је, у коментару, резимирала дотада изражена мишљења.

Једно од централних места за узело се питање перспективе форме поеме — лирски, или строго сижејно организоване. Да ли је у праву онај ко не верује у поему израђену као „прича у стиховима“, или онај ко не верује у поему — лирски монолог? Редакција подсета да и „прича у стиховима“ често уме да буде досадна, безизражајна, са нехватљивих разлога изражена ризом, исто као што „поема-монолог“ бива хаотична. Али, наглашава се, већина учесника није водила рач у тим крајностима, већ о разноликости форми поеме, о разнољности оне посебно те која је оправдана озбиљношћу, значајем конкретне замисли. Поема може бити израђена и чисто лирски као целиовити монолог, и лирско-епски, може имати сиже и бити прича у стиховима, или драматизована композиција. — Иза ове разноликости форме стоји и разноликост кон-

прве школе у Црној Гори, објављује монографију „Цетињска школа 1834 — 1934“, која је оцењена као „прва целиовита историја просвете и школства Црне Горе од Његошевог времена до првог светског рата“.

Најобимније и најпознатије Поповићево дело свакако је монографија „Црна Гора у доба Петра I и Петра II“, објављена као 316. књига 66. редовног кола Српске књижевне задруге (1951). Ту је, на жив и занимљив начин, на основу дугогодишњих архивских истраживања и критичких испитивања, опртан историјски развој Црне Горе у доба Петра I и Петра II, и то прво спољно-политичка збивања, ослободилачки ратови, буне и устанци, а затим унутрашња политичка кретања, државна управа, економско стање, просветне и културне прилике, саобраћај, трговина, занатли, здравствени услови.

У својим изучавањима П. Поповић је залазио и у друштвено-политичка кретања и културно-просветна збивања у доба кнеза Данила и кнеза Николе. Сада изучава и обрађује везе и односе између Србије и Црне Горе, и између Војводине и Црне Горе, две значајне теме које до данас још нису довољно проучене, а заслужују пуну пажњу.

Педагошке способности овога истакнутог историчара дошле су до пунога изражаја тек после Ослобођења. Напуштајући средњу школу, он је изабран за наредног професора и шефа историјске катедре на Филозофском факултету у Скопљу, где је знато допринео формирању нових научних и наставничких кадрова у братској Републици Македонији, а када су отворени први факултети у Новом Саду (1954) постаје редовни професор Опште историје новог века на историјској катедри Филозофског факултета у Новом Саду. Прво као професор, а затим као декан, он је стекао великих заслуга за развој и напредак овога факултета. Осим тога, он је један од иницијатора и организатора Института за изучавање историје Војводине и његов први директор.

За свој дугогодишњи рад добио је заслужена признања. Изабран је прво за дописног (1958), а затим и за редовног члана Српске академије наука и уметности (1972), а биран је и за редовног члана Научног друштва Црне Горе. Члан сарадник је Матице српске и других научних и културних установа.

„Годишњак Филозофског факултета у Новом Саду“ објавио је, у истој књизи, и брижљиво састављену библиографију његових радова, из које се види широки хоризонт његових научних интересовања. (К. М.)

фликта саме реалности, и стваралачка оригиналности аутора. Али, значајан је закључак многих учесника у разговору да се савремена поема одајкује порасту драмског начела. Многи су сагласни да су успеле поеме последњих година (боља остварења М. Бажана, Д. Кутулиновића, С. Наровчатова, М. Каноата, А. Вознесенског, А. Куљшова, и других) драматизоване и у композиционом погледу, и да понекад скоро прелазе у драму у стиховима (код Ј. Марцинкјавичуса или М. Карима). Овај пораст драмског начела у жанру, а да се при том чувају „права“ и приче и лирике у поеми, укљача се, каже се у резимеу редакције, у процесу синтеза жанрова који да нас окупирају мисли наших естетичара.

Говорити озбиљно о форми жанра не апсолутизирајући њене „елементе“, значи професионално говорити о садржини и о функцијама овог или оног жанра. У том погледу чини се значајним сличност захтева већине учесника разговора да поема мора имати садржину израито плејну друштвеног значаја и обима. И захтев да поема поседује обимност замисли и концентрисаност емоционалне садржине, никако није „догма жанра“ већ је зов праксе, јер су све победе жанра у свим његовим видовима постигнуте на путу тражења и налажења великих и значајних циљева. У исто време, својеврсни „космизам“ наших дана није никаква табела рањива по којој поему треба унети у рајг некаких високих жанрова, — као што поеме могу бити лирске и епско-сижејне, тако и поеме-драме могу бити монументална беседа и сатирична гротеска, и комична „новела“, — и нека о томе, о разноликости форми и о интонацији стила, брињу песници, каже се у резимеу.

Међу ауторима поема чини традицију треба следити, или вредних поема новијег датума, најчешће су помињани Пушкин, Ђејмонтов, Блок, Заболовски, Твардовски, Мандинов, Наровчатов и други. (З. К.)